NVMI BRACTEATI NVMBVRGO-CICENSES PEGA-VIENSESQVE

REVERENDISSIMO PRINCIPI

DOMINO

MAVRITIO VVILHELMO

S. I. C. M. A. & VV. DVCI

POSTVLATO ADMINISTRATORI

EPISCOPATVS NVMBVRGENSIS &c.

DOMINO MEO CLEMENTISSIMO

jure territorii vindicati

& è tenebris eruti

a

JO. ANDREA Schmidt

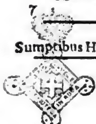
SS. Theol. & Antiquitatum S. in Academia

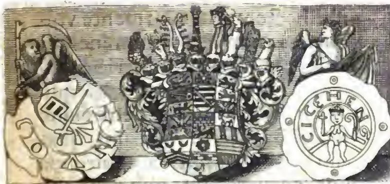
Julia Prof. Publ. Ord. designato.

JENÆ,

Sumptibus HENRICI CHRISTOPH. CROEKERI, Bibl. & Calcogr.

Literis Müllerianis. A. M DC VC.

REVERENDISSIME ATQVE SERENISSIME PRINCEPS

Domine Clementissime

ACcipe quæ Tua ſunt, per varios caſus ad me tandem delata, non ſine numine. Sæpe

 enim

enim hactenus mecum mente volvebam, an non vel uno nomine, qui Tibi tot nominibus obstrictus vivo, humillimum meum obsequium publice testari possem. Nunc PFLUGIANA, quorum quædam adhuc mihi conquirenda sunt, occurrebant; nunc alia animo obversabantur, quæ tamen desiderium, quo ardebam, non tam promovebant, quam morabantur. Commodum ergo fiebat, ut numi superiorum seculorum, vel effigies Tuorum in sede episcopali antecessorum, vel insignia episcopatus monasteriorumq; referentes, ad me devenirent, occasionemq; mihi præberent, animum submissum declarandi. Hos officii mei

mei monitores primus e tenebris eruo, Tibiq; REVERENDISSIME PRINCEPS humillime reddo, cui debentur jure non duntaxat territorii, in quo & olim cusi & nostris temporibus pleriq; reperti, sed & jure successionis in sede episcopali, quam iisdem imo amplioribus tueris privilegiis. Non quidem comparandi sunt, fateor, cum gazis Græcorum & Romanorum veterum, quibus hodie aulæ Virorum Principum superbiunt, ex eo nihilominus æstimandi, quia cimeliarchia Regum illis sæpe carent, imo maxime quia nostri. Nostra alias negligere solemus, & aliena curare magis, sed exinde contigisse nosti, ut in illis,

quæ ab ævo noſtro longe remota ſunt, Argo nobis ipſis credamur eſſe oculatiores; dum interea circa mediæ & infimæ ætatis res cum talpis æque cœcutimus. Si forte ſimile quid in præſenti negotio mihi, in tenebris verſanti, acciderit, erranti viam monſtrabis clementisſime, lucemque præferes, qui Tuarum æque ac aliarum rerum peritisſimus haberis ab iis quoque, quos fama dudum inter ſtatores conſervatoresque hiſtoriæ ac rerum genealogicarum retulit. In illis vero, quæ vulgaria nimis, nec tanto Principe digna videbuntur, noctuas me detuliſſe Athenas obſervabis quidem, ſed pro Tua nunquam non celebran

da

da clementia cuncta interpretaberis benigne. Tenuitate omnino certat hic labor cum tenui bractea, quam in numis his cernimus; nec ad eam unquam aspirabit soliditatem, quæ solidis veterum æquiparari queat. Habebit tamen adhuc suum valorem, si pretium æstimetur non tam ex effectu quam affectu, devotique animi signis, quæ illi impressa volui. Hunc respice SERENISSIME PRINCEPS, & quantum inesse debeat pondus numis oblatis, facile colliges. Si quæ autem nihilominus desse videbuntur, ea supplebit D. T.O.M., quem dies noctesq; precibus defatigatio meis, ut Serenitatem Tuam, in tanto fastigio positam,

positam, diutissime conservet, affluentia bonorum omnis generis beet, & non nisi serum, exacta mortalitate, inter astra referat! Sic vovet ex animo devotissimo

REVERENDISSIMÆ SERENITATIS TVÆ

Jenæ e Museo d. XXVII. August. M DC VC.

subjectissimus
Jo. Andr. Schmidt/ P.P.

Risci Germanorum, teste Tacito. (a) pecuniam probabant veterem & diu notam, serratos bigatosque. Pro ea enim, qua tunc vivebant simplicitate, possessione & usu auri argentique non perinde afficiebantur, ac numero armentorum, quæ tunc gratissimæ opes. Postquam autem proximi Romanis, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habere cœperant, formas quasdam Romanæ pecuniæ agnoscebant atque eligebant. Has inter præcipue nominantur serrati bigatique. Serrati, quorum ambitus dentatus atque asper in modum serræ, indicium dabant probæ monetæ. Scilicet, ut nunquam defuerunt numorum adulteratores, sic in Republica quoque Romanorum æneos vel ferreos argentea lamina, sed tenui, obduxerunt, eos pro moneta optimæ notæ obtrudentes. Huic malo igitur ut medela opponeretur, Triumviri monetales aliique, quibus cura monetæ cudendæ demandata fuit, effecerunt,

(a) *Mor. Ger. c. 6.*

ut extremitas numorum dentata fieret instar serræ, atque sic omnis fraus abesse cogeretur. (*a*) Bigati vero à bigis impressis ita dicti, ex numero veteris pecuniæ erant, adeo ut, referente Plinio, (*b*) nota argenti fuerint bigæ atque quadrigæ. Eligebant ergo pro sua simplicitate, an candore, argentum quod optimum, quodque purissimum æstimabatur, qui à fraudibus abhorrebant & alias argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia habebant vilitate, quam quæ humo finguntur. (*c*)

Eo in statu credo stetisse rem numariam Germanorum ad longe sequentia secula, sed ita ut usus numorum latius serpserit ad interiora Germaniæ loca & cum mutato Romanorum imperio alias quoque postea acceperint monetæ formas. Inter hos præ reliquis fuerunt *Byzantini* aurei vel *Byzantii*, a Franco-Gallis *Besants d' or* dicti, quos Imperatores, apud novam Romam residentes, cudi fecerunt. Eorum in annalibus illorum temporum, & diplomatis, bullis, fundationibus, omnisque generis instrumentis & memoriis mentio fit frequentissima, apud Gallos æque ac Germanos ad seculum undecimum, duodecimum, imo decimum tertium usque. (*d*)

Non

(*a*) *conf. Excell. Dn. Wedelius programmat. de nummis serratis. B. Matth. Bernegger. quæst. 19. ad Tacit German. Dn. Olearius Isagog. ad Numophylacium Bracteatorum p. 9. seq.* (*b*) *H. N. 33. 3.* (*c*) *Tac. M. G. 5. 5.* (*d*) *vid. Freher. de re monet. Imperii Romani lib. 2. cap. 1. p. 35. seqq. Carol. du Fresne Glossar. med. Latinit. Tom. I. p. 664. Paul. Hachenberg. Germ. med. diss. 10. de re numaria §. 7. p. 359. sq.*

Non tamen interea Germanis noſtris defuerunt alii numi, quos Carolus M. ejusque ſucceſſores dederunt. Extant quippe aliqui illius, in quorum uno latere caput Caroli cum laurea, quæ apud Reges occidentis non valde frequens erat. Inſcriptio præpoſita cruce ſic ſe habet: DN. CARLVS IMP. AVG. REX F. & L. In parte averſa triplicem vides crucem, quarum ea, quæ medio loco ponitur, in frontiſpicio templi conſpicitur, cum inſcr. XPICTIANA RELIGIO; & cum in Græcorum numis inſcriptio tendat a ſiniſtra ad dextram, hic e contrario a dextra ad ſiniſtram ducitur. (a) Succeſſor Caroli ſimili modo nummos ſuos ſignari fecit, ſine tamen effigie ſua. In uno enim latere obſervatur crux in medio coronæ, vel ut alibi in circulo, quam in ſuperiori loco excipit alia cum inſcr. HLVDOVICVS IMP. In altero latere iterum conſpicitur crux in veſtibulo templi, cum verbis: XPICTIANA RELIGIO. Ubi obiter notamus, autores non convenire circa literam H. Ludoviciano nomini præfixam. Quidam putarunt denotare germanorum Herr, quæ tamen ſententia probari nequit, cum aliis Imperatoribus eadem litera non ſit addita. Verior forte videbitur conjectura Gretſeri (b) priſcos Reges habuiſſe nomina CHLOTARII & CHLODOVEI, in quibus ob aſperitatem primo litera C. fuit abjecta, & tandem ſucceſſu temporis etiam H deſiit addi, & pronuntiari cœpit LOTHARIVS & LODOVEVS ſive LVDOVICVS. Verum his ſimilibusq; numis frequentio-

(a) *vid. Gretſer. de cruce Tom. 3. p. 1886. add. Spelmann. in vita Ælfredi R. tab. 3. num. 33.* (b) *l. c. p. 1887.*

res usu fuisse Byzantinos ante laudatos, exactis publicis constare arbitror. Nisi quis dicere velit, horum majorem fuisse rationem ad usus publicos, illorum vero vel aliorum ad privatos; quod colligere licebit ex capitulari Caroli M. an. DCCC. cap. VII. & *illi denarii Palatini mercentur & per omnia discurrant.* (a) Quod si vel maxume concessero, fateri tamen cogor, paucos illorum hoc ævo superesse.

Hi ipsi autem summi Imperatores, postquam observaverant falsas monetas in multis locis contra justitiam & contra edictum fieri, non una constitutione publica voluerunt, ut *in nullo alio loco moneta percutiatur nisi ad curtem,* (b) sive quod idem est in palatio, à quo etiam denarii Palatini dicti fuerunt. Adjectam tamen hæc lex restrictionem habet: *nisi forte iterum aliter à nobis fuerit ordinatum.* Ut enim jam olim in Gallia, licet aliter se res habuerit sub Merovingis aliter sub Carolovingis, (c) Comitibus, Baronibus (id est magnatibus & proceribus regni secundum usum loquendi illorum temporum) Episcopisque privilegium monetæ cudendæ à Regibus fuerat concessum; imo etiam monasteriis, teste privilegio Dagoberti, quod anno DCXXIV. Weissenburgensi dedit: *Ad hac monetam in se habentem imagines & literas, expressamque similitudinem Nemetensis moneta eidem loco concedimus.* (d) Sic in Germania Imperatores aliter tem-

(a) *Tom. I. Baluz. edit. p. 464.* (b) *Capitular. lib. 3. cap. 13. p. 756. lib. 6. cap. 284. p. 970.* (c) *monente B. Conringio in censura diplomatis Ludoviciani cap. 16. p. 297.* (d) *ap. Lehman. Chron. Spir. lib. 3. cap. 12. p. m. 220.*

temporis successu rem monetariam ordinarunt. Nimirum facultas argenti signandi fuit data quoq; Marchionibus, Landgraviis, Comitibus, Urbibus & præcipue monasteriis, aliisque in ecclesiastica dignitate constitutis personis, Archi-Episcopis, Abbatibus & Abbatissis. Testes hujus rei sint, ut alias nunc non memorem, concessiones Ludovici & Ottonis I. Ille anno DCCCC. Bovoni II. infra Abbatiam Eresburgensem in villa Horohusen mercatum & monetam cum telonio largiebatur, juxta tenorem literarum, quas exhibet Dn. Paullini. (a) Otto I. quoque, cujus temporibus in Saxonia primum inventa fuit vena argenti (b) Novæ Corbeiæ mercatum, monetam & telonium Meppensem contulit. (c) Non alia autem de causa personis illis id concessum legimus, (d) quam quod earum rerum, quæ singularem fidem & sinceritatem requirunt, cura tuto illis delegari videbatur, quibus summa ipsa pietatis & integritatis omnium consensu & opinione concredita fuisset. Nec defuerunt muneri suo viri illi ecclesiastici, sed toti, stante illa sanctiori monasteriorum disciplina, in eo laborarunt, ut *denarii monetati*, loquor Caroli M. verbis, *pensantes & meri fierent*, atque hoc quoque puncto antiquam Germanorum simplicitatem non duntaxat præferrent, sed & servarent.

Commodior hunc in finem nulla videbatur ratio, quam ut denarii tanta crassitie non cuderentur, ac alias

(a) *diss. 1. de fundatione & donatione prima ecclesia Karolina p. 7.* (b) *Ott. Frising. Chron. lib. 6. cap. 24.* (c) *DN. Paullini diss. 3. §. 3. p. 37.* (d) *Ioach. Vadianus Antiq. Alam. lib. 1. p. m. 29. in Tom. 3. Rer. Alam. Goldasti.*

alias moris fuerat, & tenui saltim argenti bractea constarent. Per hoc ipsum abesse cogebatur omnis fraus, ceu hodie ipsa numorum inspectio examenque testatur. Cernebantur in his numis plerumque præsulum & abbatum effigies, ob quas Tigurini illos olim dixerunt Angster / contracte nim. ab Angesichter / quod vultum aliquem humanum referrent, ut præeunte Hottingero (a) B. Conringius (b) judicat contra Vadianum, (c) qui ab *Augustus* vocem illam deducit. Simile quid obtinuisse in Anglia, edocemur à Jo. Spelmanno in vita Ælfredi Magni R. (d) ubi de numis Saxonum agit: *Regibus autem nostris* scribit, *plures erant ædes monetariæ. Sicut & nonnullis magnatum, præcipue Episcoporum, in urbibus illustrioribus, flandi, feriundi numos privilegium indultum erat. Æthelstanus* (qui seculo X. vixit) *dicitur habuisse Londini ejusmodi domos octo, Wintoniæ sex, Lewisiæ, Hastingis, Hamptoniæ, Werhamiæ, singulis duas: Cicestriæ unam? Rhoffæ tres (binas Rex, unam Episcopus) Cantuariæ septem (Rex 4. Archi-Episcopus 2. Abbas unam) Proceres etiam idem prorsus privilegium sortiti videntur. Unde fit, quod eorum nomina, sicut & aliquando urbium, & præter hæc vix aliqua in altera parte numorum visa sunt. Tenues autem & fere bracteales sunt eorum numi, utpote falsariis minus obnoxii.*

Rudiores quidam ex illis sunt, quidam elegantiores. Illos credo lignea forma sive ligneo typario fuisse signatos; cujus experimentum ipse non infeliciter sum-

(a) *in Speculo Tigurino p. 24.* (b) *l. c. p. 300.* (c) *l. c.* (d) *in annotationibus ad tabulam secundam.*

ſumſi, ſimulque deprehendi, negotium non procedere, niſi argentum purum putum, in tenuiſſimam deductum bracteam, ſumatur, ut cedere queat & facilius in ſe recipere formam. Hi vero ob ſubtiliores imaginum delineationes, omnino deſiderabant ferreas. Valor illorum pro varietate magnitudinis ſine dubio diverſus fuit, neque ille plene determinabitur, niſi collatio ſedula fuerit inſtituta multorum locorum, quæ in hiſtoricis eorundem temporum obſervantur. Videantur interea P.M. Wehnerus in obſervationibus practicis (a) & B. Adr. Beyerus in Geographo Jenenſi. (b) An vero ut in Gallia monetæ, a Baronibus olim cuſæ, uſus intra dominiorum ſuorum limites coarctabatur, ſic etiam in Germania ſimile quid his temporibus obtinuerit, in utramque partem adhuc disquiri poſſe videtur. Licet illa hactenus ob varias rationes mihi fuerit probabilior, quæ horum numorum uſum ad terminos certæ aliique regionis reſtringit.

Quamdiu autem uſus hujus monetæ obtinuerit, curate definire nequeo. Alii XIII. & XIV. ſeculo a metalli puritate degeneraſſe illam volunt, atque ſic factam fuiſſe autoritate publica monetæ mutationem. Sunt iterum alii, quibus communis neceſſitas cauſa putatur mutationis, ut ſc. in rebus emendis & vendendis commodior daretur ratio. Obſervo id in legibus Erneſti Elect. Sax. anno MCCCCLXXXII. quarum excerpta exhibet Georg. Fabricius: (c) *Ut aut pretia rebus minora imponerentur, de mutatione moneta tra-*

Cta-

(a) *p. 241. ſeq. ſub verbo* Goldgulden. (b) *p. 255.* (c) *Orig. Saxon. lib. 7. p. m. 790.*

ſtatum eſt, non ut detraheretur de bonitate, ſed ut numi minoris ponderis cuderentur. Erant autem in uſu numi argentei, qui à cenſu tunc dicebantur, & nunc à vicinis dicuntur Snebergii: ii quidem mutati non ſunt, ſed percuſſi novi, quorum duo tantum valerent, quantum antea unus: his à nota gladiorum, nomen inditum: horum quadraginta valebant aureo Rhenano: percuſſi item numi minores, quorum duodecim precio æquarent novem antiquos, qui à leone nomen habuerunt: percuſſi denique obuli, quorum quatuor & viginti tantum penderent, quantum antea octodecim. Hoc ea de cauſa factum eſt, ut in ſervitiis atque operis numeranda mercede, item in comparandis rebus neceſſariis, vilior moneta eſſet; & pretia rerum augeri minus poſſent. Cautum autem mandato eſt, ut omnes alii numi argentei exterminarentur, præterquam Boemici, qui probitate ad Miſnenſes proxime accedebant. An autem hæc bracteatorum noſtrorum ultima an prima fuerit mutatio, non habeo dicere. Poſterius certe minus probabile mihi videtur, niſi certis convictus fuero hiſtoricorum teſtimoniis. Jam enim anno MCCCCXXXIX. cum Fridericus, Baldaſaris Turingi filius obiiſſet, & ejus provinciæ ab Electore Friderico II. placido & fratre ipſius occupatæ fuiſſent, ſtatim renovabatur res nummaria. *Percuſſi numi cum capite Judæi pileato, quorum viginti aureo valerent Rhenano: tum numuli dicti Lansbergenſes, quorum ſexaginta eundem aureum precio æquarent. Id autem factum eſt, quia Friderici negligentia omne genus nummorum minus proborum in has provincias importatum*

tum

tum erat: exteri omnes edicto exterminati sunt, exceptis Boemicis: (a) Forsan alibi quoque præcesserat mutatio, de qua ab aliis certiora expecto.

Sed generalia hæc sunt, quæ latius deduxit DN. J. C. Olearius Ph. M. & hodie apud Arnstadienses V.D.M. amicus noster certissimus, (b) qui singulari propensione in hoc studium fertur, & gratia Illustrissimi Comitis de Schvvarzburg, Domini mei clementissimi, ad illud porro colendum, cotidie excitatur. Hic ipse etiam est, qui plerosque bracteatos quos nunc exhibeo, hinc inde meos in usus conquisivit non duntaxat, sed etiam eleganter delineavit, ceu grata agnosco mente. Optandum nunc esset, ut tenebris quodammodo disjectis, passim publicæ luci committerentur bracteati cum illustrationibus, vel conjecturis saltim. Fieret enim hac ratione, ut collatis inter se tot individuis, quædam corrigi, quædam magis firmari possent. Liceat & illud addere, quod tractatio talis curiosa non tantum sit, verum & utilis, cum ex illis historiæ istorum temporum sæpe lux afferri queat non contemnenda, quod jam dudum fassus fuit Cyriacus Spangenberg: (c) Er habe zu seinen Chronologischen Schrifften under andern auch nicht wenig Anleit- und Nachrichtung bekommen aus denen Bildnissen und Schrifften auff alten Müntzen / und sonderlich aus denen großen breiten / gar dünn geschlagenen Pfenningen / so

B

(a) *Fabr. l. c. lib. 7. p. 754.* (b) *in supra citata Isagoge ad Numophylacium Bracteatorum superiori anno edita.* (c) in der Querfurtischen *Chronic* Vorrede an den Leser.

so noch täglich hin und wieder in der Erde begraben/ gefunden werden. Sed bene est, quod celeberrimus Tenzelius, Historiographus Saxonicus, quavis data occasione illos in publicum producat atque explicet. Faciet id quoque proxime Schlegelius noster, peculiarem materiam ex istis illustraturus. Facient idem alii cum Deo & die. Sed ne verbis duntaxat alios hortari videar, rem ipsam tentabo, quantum quidem per vires meas aliosque labores mihi licebit. Erit autem hæc mea præcipua cura, bracteatos Episcopatus Numburgensis sive Cizensis & Abbatiæ Pigaviensis nummos, quorum notitiam hactenus acquirere potui, hac vice ex tenebris reducere atque paucis illustrare.

Numburgensis certe & Cizensis monetæ creber olim fuit usus frequensque mentio. Sic in chronico Portensi (a) ad ann. MCCLXVIII. *Godefridus Nosocomus monachorum dedit rusticis pro parte communionis, vinum, cerevisiam & alia quæpiam, quorum æstimatio pensata XXIII. NUMBURGENSIUM SOLIDORUM valore.* Plura suppeditare possent literæ diversæ fundationum, donationum, concessionum &c. quæ forte in archivo hujus Episcopatus servantur. Sed paucis in præsenti contentus, ex monumentis illis refero seqq. Anno MCCLVIII. Theodoricus secundus, dedit monasterio Bosaugiensi privilegium confirmationis de duobus mansis in villa Gladiz sitis, XXV. solidis CIZENSIS MONETÆ & XIV. modiis ejusdem civitatis mensuræ, quos pro XXXIII. marcis argenti Putzaviensi ecclesiæ Conradus Abbas comparavit titu-

lo

(a) *Justini Pertuchii cap. 3. p. 113.*

lo emtionis. (a) Anno MCCLXXVI. Meinherus, Episcopus Numburgensis, talentum CIZENSIS MONETÆ Capellæ Johannis & Pauli contulit. Anno MCCCIII. Bruno, Episcopus Numburgensis, dedit Ecclesiæ Numburgensi unum talentum DENARIORVM CIZENSIVM, annui census pro certa summa pecuniæ. Anno MCCCIV. Vdalricus Episcopus in privilegio quodam refert VII. mansos, solventes annuatim XXXIX. solidos denariorum usualium dativorum. (b) Anno MCCCV. Idem Episcopus dedit ecclesiæ Numburgensi 2½ talenta denariorum annui census in MONETA CIZENSI. Anno MCCCXX. Henricus Episcopus in privilegio confirmationis mentionem facit MONETÆ SVÆ IN CYCE. (c) Fuernnt autem hi denarii, quorum in his diplomatibus mentio facta, non alii quam bracteati illi, de quibus tractationem præsentem suscepi. Qui vel ob illam quoque rationem denarii nomine venire possunt, quod deni illorum, præsertim si major pecuniæ summa vel solvenda vel accipienda erat, inter se fuerint compacti, prout hodienum testes sunt illi, quos ex terra eruimus vel alibi repositos invenimus. Licet nuper demum ex literis CL. Olearii didicerim, prope Lipsiam in pago Zwenfurth mense Majo anni currentis plures bracteatos in vase fictili fuisse inventos, quos inter non deni, sed quaterni, ita erant compacti, ut propter plicaturas quatuor, in margine factas, non potuerint non cohærere. Nihilominus tamen illud frequentius obser-

(a) *Paul. Lang. Mon. Chron. Citiz. p. 807. ex edit. Jo. Pistor.*
(b) *Lang. l. c. p. 821.* (c) *Lang. l. c. p. 828.*

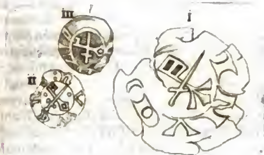
vatur, hoc rarius. Sed quicquid de eo sit, forsan cum his denariis conveniunt solidi Numburgenses ante memorati, dum hos cum illis confundere insolens non esse notavit H..chenbergius. (a)

Potest item hanc signandi argentum sine dubio acceperunt Episcopi Numburgenses ab Ottone I. hujus Episcopatus conditore, quem aliis quoque præsulibus eandem concessisse, ob rationem supra allatam, aliunde nobis constat. Illam posterioribus quoque temporibus sartam tectamque viderunt Episcopi. Præter alia enim dignitatis momenta per Imperatorias literas & illam monetæ cudendæ prærogativam habuerunt sibi concessam, firmatamq; adhuc habent. Loqvuntur id acta publica, ad quæ provocavit Julius Pflugius apud Hortlederum : (b) Und werden folgend Ertz/ Müntze und viel andere ansehnliche Stücke der Regalien underschiedlich gesatzt. Indem / das in Keysers Sigismundi confirmation und Schirm-Brief / solche auch berühret und begriffen sind 2c. Eadem privilegia confirmata voluit Carolus V. literis ad Electorem Jo. Fridericum (c) pro J. Pflugio ; quemadmodum illa & hoc seculo a Potentissimo Leopoldo I. Reverendissimis hujus Episcopatus Administratoribus denuo concessa scimus. Et quis nescit Nic. Amsdorffium Episcopum, Julio Pflugio ab Electore oppositum, minime negligentem sui juris, quod habere se credebat, varias monetæ formas, quas tamen Episcopo dignas non judicamus, cudi fecisse, nemine contra-

(a) *l. c. §. 15. p. 367.* (b) *de bell. Germ. Tom. I. lib. 5. cap. 31. p. 2332. seq.* (c) *Hortleder l. c. cap. 20. p. 2366.*

tradicente. Unum latus exhibebat caput Cardinalis, quod inverſum ſi fuerit, morionis caput erat, cum inſcriptione: EFFIGIES CARDINVM MVNDI. In altero latere habentur ſequentia verba: EFFOEMINATI DOMINABVNTVR EIS. (a)

Verum ad antiquiora nos convertentes, hos primo loco exhibemus numos:

Major hic minoresque numi ſunt Numburgenſes Epiſcopales. In illo tempus rerum edax literas nobis reliquit ſequentes:

ſupplendas per NVENBVRG. Firmamur in eo ex numo minori, ubi expreſſe legere eſt NVWENB. Utrumque autem habent diplomata. Tertius cum hoc idem eſt, niſi quod inſigne ſit rudius & literæ tam diſtincte non appareant. Secundus poſſeſſorem agnoſcit Excell. Dn. D. Wedelium, me vero primus & tertius.

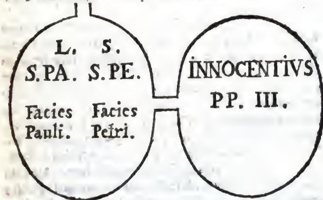
(a) *Hortled. l. c. lib. 4. cap. 47. p. 1813.*

Nil nisi insigne episcopatus gladium & clavem in decussim trajectos referunt hi numi. Quemadmodum vero clavis ecclesiasticæ potestatis character est: sic gladius adjectus temporalem notat jurisdictionem, quæ jam diu est, quod penes Episcopos in Germania fuerit, ut acta publica testantur. Nec obstat, quod alias extra & post scutum adhibeatur gladius ad notandam illam dignitatem; cum parmulæ insertus si non majori tamen pari jure idem signabit. (a) Verumenimvero etsi hæc ita se habeant, videntur tamen illa potius communia esse omnibus Episcopatibus, quibus utraque potestas est concessa. Quamobrem hac opinione penitus non rejecta, forsan proximiorem adhuc investigare nobis licebit rationem, ob quam gladium clavemque gerant numi. Nim. Cathedrale Templum Numburgense in honorem PETRI & PAULI constructum fundatumque novimus, prout vel ex unica, quam subjicio, bulla pontificali constare potest:

INNOCENTIUS Episcopus, servus servorum Dei, Venerabili Fratri, Episcopo & dilectis Filiis capitulo NUEMBURGENSI salutem & Apostolicam benedictionem. Licet is, de cujus munere venit, ut sibi à fidelibus suis digne ac laudabiliter serviatur, de abundantia Pietatis suæ, quæ merita supplicum excedit, & vota bene servientibus multo majora retribuat, quam valeant promereri; Nos tamen desiderantes reddere Domino populum acceptabilem, fideles Christi ad complacendum ei quasi quibusdam illectivis præmiis, Indulgentiis videlicet, & remis-

(a) *Vid. Dn. D. Phil. Iac. Spener. part. spec. Oper. Herald. prolegom. p. 27. provocantem ad Franc. Menestrier.*

remissionibus invitamus, ut reddantur exinde divinæ gratiæ aptiores. Cupientes igitur, ut Ecclesia Vestra in honorem Beatorum Apostolorum PETRI & PAULI fundata congruis honoribus frequentetur, omnibus vere pœnitentibus & confessis, qui Ecclesiam ipsam in festo eorundem Apostolorum singulis annis venerabiliter visitarint, de Omnipotentis Dei misericordia, & Beatorum PETRI & PAULI Apostolorum ejus auctoritate confisi Quadraginta dies de injuncta sibi pœnitentia misericorditer relaxamus. Datum Laterani X. KL. Martii, Pontificatus Nostri Anno Undecimo, id est anno MCCLIV.

Cum ergo templum illud Petro & Paulo dicatum sit, & sigillum summe Reverendi Capituli Numburgensis itidem habeat imagines Petri & Pauli, commodior forte non erit explicatio, quam si dicamus in numis exhiberi Pauli gladium & Petri clavem, non tamen exclusa ratione supra adducta. Quemadmodum aliæ ecclesiæ, quæ soli Petro sacratæ, etiam clavem solam

mon-

ut extremitas numorum dentata fieret instar serræ, atque sic omnis fraus abesse cogeretur. (*a*) Bigati vero à bigis impressis ita dicti, ex numero veteris pecuniæ erant, adeo ut, referente Plinio, (*b*) nota argenti fuerint bigæ atque quadrigæ. Eligebant ergo pro sua simplicitate, an candore, argentum quod optimum quodque purissimum æstimabatur, qui à fraudibus abhorrebant & alias argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in alia habebant vilitate, quam quæ humo finguntur.(*c*)

Eo in statu credo stetisse rem numariam Germanorum ad longe sequentia secula, sed ita ut usus numorum latius serpserit ad interiora Germaniæ loca & cum mutato Romanorum imperio alias quoque postea acceperint monetæ formas. Inter hos præ reliquis fuerunt *Byzantini* aurei vel *Byzantii*, a Franco-Gallis *Besants d' or* dicti, quos Imperatores, apud novam Romam residentes, cudi fecerunt. Eorum in annalibus illorum temporum, & diplomatis, bullis, fundationibus, omnisque generis instrumentis & memoriis mentio fit frequentissima, apud Gallos æque ac Germanos ad seculum undecimum, duodecimum, imo decimum tertium usque. (*d*)

Non

(a) conf. Excell. Dn. Wedelius programmat. de numis serratis. B. Matth. Bernegger. quæst. 19. ad Tacit German. Dn. Olearius Isagog. ad Numophylacium Bracteatorum p. 9. seq. (b) H. N. 33. 3. (c) Tac. M. G. 5. 5. (d) vid. Freher. de re monet. Imperii Romani lib. 2. cap. 1. p. 35. seqq. Carol. du Fresne Glossar. med. Latinit. Tom. I. p. 664. Paul. Hachenberg. Germ. med. diss. 10. de re numaria §. 7. p. 359. sq.

Non tamen interea Germanis nostris defuerunt alii numi, quos Carolus M. ejusque successores dederunt. Extant quippe aliqui illius, in quorum uno latere caput Caroli cum laurea, quæ apud Reges occidentis non valde frequens erat. Inscriptio præposita cruce sic se habet: DN. CARLVS IMP. AVG. REX F. & L. In parte aversa triplicem vides crucem, quarum ea, quæ medio loco ponitur, in frontispicio templi conspicitur, cum inscr. XPICTIANA RELIGIO; & cum in Græcorum numis inscriptio tendat a sinistra ad dextram, hic e contrario a dextra ad sinistram ducitur. (a) Successor Caroli simili modo nummos suos signari fecit, sine tamen effigie sua. In uno enim latere observatur crux in medio coronæ, vel ut alibi in circulo, quam in superiori loco excipit alia cum inscr. HLVDOVICVS IMP. In altero latere iterum conspicitur crux in vestibulo templi, cum verbis: XPICTIANA RELIGIO. Ubi obiter notamus, autores non convenire circa literam H. Ludoviciano nomini præfixam. Quidam putarunt denotare germanorum Herr, quæ tamen sententia probari nequit, cum aliis Imperatoribus eadem litera non sit addita. Verior forte videbitur conjectura Gretseri (b) priscos Reges habuisse nomina CHLOTARII & CHLODOVEI, in quibus ob asperitatem primo litera C. fuit abjecta, & tandem successu temporis etiam H desiit addi, & pronuntiari cœpit LOTHARIVS & LODOVEVS sive LVDOVICVS. Verum his similibusq; numis frequentio-

(a) *vid. Gretser. de cruce Tom. 3. p. 1886 add. Spelmann. in vita Ælfredi R. tab. 3. num. 33.* (b) *l. c. p. 1887.*

res usu fuisse Byzantinos ante laudatos, exactis publicis constare arbitror. Nisi quis dicere velit, horum majorem fuisse rationem ad usus publicos, illorum vero vel aliorum ad privatos; quod colligere licebit ex capitulari Caroli M. an. DCCC. cap. VII. & *illi denarii Palatini mercentur & per omnia discurrant.* (a) Quod si vel maxime concessero, fateri tamen cogor, paucos illorum hoc ævo superesse.

Hi ipsi autem summi Imperatores, postquam observaverant falsas monetas in multis locis contra justitiam & contra edictum fieri, non una constitutione publica voluerunt, ut *in nullo alio loco moneta percutiatur nisi ad curtem,* (b) sive quod idem est in palatio, à quo etiam denarii Palatini dicti fuerunt. Adjectam tamen hæc lex restrictionem habet: *nisi forte iterum aliter à nobis fuerit ordinatum.* Ut enim jam olim in Gallia, licet aliter se res habuerit sub Merovingis aliter sub Carolovingis, (c) Comitibus, Baronibus (id est magnatibus & proceribus regni secundum usum loquendi illorum temporum) Episcopisque privilegium monetæ cudendæ à Regibus fuerat concessum; imo etiam monasteriis, teste privilegio Dagoberti, quod anno DCXXIV. Weissenburgensi dedit: *Ad hæc monetam in se habentem imagines & literas, expressamque similitudinem Nemetensis monetæ eidem loco concedimus.* (d) Sic in Germania Imperatores aliter tem-

(a) *Tom. I. Baluz. edit. p. 464.* (b) *Capitular. lib. 3. cap. 13. p. 756. lib. 6. cap. 284. p. 970.* (c) *monente B. Conringio in censura diplomatis Ludoviciani cap. 16. p. 297.* (d) *ap. Lehman. Chron. Spir. lib. 3. cap. 12. p. m. 220.*

temporis successu rem monetariam ordinarunt. Nimirum facultas argenti signandi fuit data quoq; Marchionibus, Landgraviis, Comitibus, Urbibus & præcipue monasteriis, aliisque in ecclesiastica dignitate constitutis personis, Archi-Episcopis, Abbatibus & Abbatissis. Testes hujus rei sint, ut alias nunc non memorem, concessiones Ludovici & Ottonis I. Ille anno DCCCC. Bovoni II. infra Abbatiam Eresburgensem in villa Hotohusen mercatum & monetam cum telonio largiebatur, juxta tenorem literarum, quas exhibet Dn. Paullini. (a) Otto I. quoque, cujus temporibus in Saxonia primùm inventa fuit vena argenti (b) Novæ Corbeiæ mercatum, monetam & telonium Meppensem contulit. (c) Non alia autem de causa personis illis id concessum legimus, (d) quam quod earum rerum, quæ singularem fidem & sinceritatem requirunt, cura tuto illis delegari videbatur, quibus summa ipsa pietatis & integritatis omnium consensu & opinione concredita fuisset. Nec defuerunt muneri suo viri illi ecclesiastici, sed toti, stante illa sanctiori monasteriorum disciplina, in eo laborarunt, ut *denarii monetati*, loquor Caroli M. verbis, *pensantes & meri fierent*, atque hoc quoque puncto antiquam Germanorum simplicitatem non duntaxat præferrent, sed & servarent.

Commodior hunc in finem nulla videbatur ratio, quam ut denarii tanta crassitie non cuderentur, ac alias

(a) *diss. 1. de fundatione & donatione prima ecclesia Karolina p. 7.* (b) *Ott. Frising. Chron. lib. 6. cap. 24.* (c) *DN. Paullini diss. 3. §. 3. p. 37.* (d) *Ioach. Vadianus Antiq. Alam. lib. 1. p. m. 29. in Tom. 3. Rer. Alam. Goldasti.*

alias moris fuerat, & tenui saltim argenti bractea constarent. Per hoc ipsum abesse cogebatur omnis fraus, ceu hodie ipsa numorum inspectio examenque testatur. Cernebantur in his numis plerumque præsulum & abbatum effigies, ob quas Tigurini illos olim dixerunt Angster / contracte nim. ab Angesichter / quod vultum aliquem humanum referrent, ut præeunte Hottingero (*a*) B. Conringius (*b*) judicat contra Vadianum, (*c*) qui ab *Augustis* vocem illam deducit. Simile quid obtinuisse in Anglia, edocemur à Jo. Spelmanno in vita Ælfredi Magni R. (*d*) ubi de numis Saxonum agit: *Regibus autem nostris* scribit, *plures erant ades monetariæ. Sicut & nonnullis magnatum, præcipue Episcoporum, in urbibus illustrioribus, flandi, feriundi numos privilegium indultum erat. Æthelstanus* (qui seculo X. vixit) *dicitur habuisse Londini ejusmodi domos octo, Wintoniæ sex, Lewisiæ, Hastingis, Hamptoniæ, Werhamiæ, singulis duas: Cicestriæ unam? Rhoffæ tres (binas Rex, unam Episcopus) Cantuariæ septem (Rex 4. Archi-Episcopus 2. Abbas unam) Proceres etiam idem prorsus privilegium fortiti videntur. Unde fit, quod eorum nomina, sicut & aliquando urbium, & præter hæc vix aliqua in altera parte numorum visa sunt. Tenues autem & fere bracteales sunt eorum numi, utpote falsariis minus obnoxii.*

Rudiores quidam ex illis sunt, quidam elegantiores. Illos credo lignea forma sive ligneo typario fuisse signatos; cujus experimentum ipse non infeliciter sum-

(*a*) *in Speculo Tigurino p. 24.* (*b*) *l. c. p. 300.* (*c*) *l. c.* (*d*) *in Annotationibus ad tabulam secundam.*

ſumſi, ſimulque deprehendi, negotium non procedere, niſi argentum purum putum, in tenuiſſimam deductum bracteam, ſumatur, ut cedere queat & facilius in ſe recipere formam. Hi vero ob ſubtiliores imaginum delineationes, omnino deſiderabant ferreas. Valor illorum pro varietate magnitudinis ſine dubio diverſus fuit, neque ille plene determinabitur, niſi collatio ſedula fuerit inſtituta multorum locorum, quæ in hiſtoricis eorundem temporum obſervantur. Videantur interea P.M. Wehnerus in obſervationibus practicis (a) & B. Adr. Beyerus in Geographo Jenenſi. (b) An vero ut in Gallia monetæ, a Baronibus olim cuſæ, uſus intra dominiorum ſuorum limites coarctabatur, ſic etiam in Germania ſimile quid his temporibus obtinuerit, in utramque partem adhuc disquiri poſſe videtur. Licet illa hactenus ob varias rationes mihi fuerit probabilior, quæ horum numorum uſum ad terminos certæ aliique regionis reſtringit.

Quamdiu autem uſus hujus monetæ obtinuerit, curate definire nequeo. Alii XIII. & XIV. ſeculo a metalli puritate degeneraſſe illam volunt, atque ſic factam fuiſſe autoritate publica monetæ mutationem. Sunt iterum alii, quibus communis neceſſitas cauſa putatur mutationis, ut ſc. in rebus emendis & vendendis commodior daretur ratio. Obſervo id in legibus Erneſti Elect. Sax. anno MCCCCLXXXII. quarum excerpta exhibet Georg. Fabricius: (c) *Ut aut pretia rebus minora imponerentur, de mutatione monetæ tra-* *cta-*

(a) *p. 241. ſeq. ſub verbo* Goldgulden. (b) *p 255.* (c) *Orig. Saxon. lib. 7. p. m. 790.*

ctatum est, non ut detraheretur de bonitate, sed ut numi minoris ponderis cuderentur. Erant autem in usu numi argentei, qui à censu tunc dicebantur, & nunc à vicinis dicuntur Snebergii: ii quidem mutati non sunt, sed percussi novi, quorum duo tantum valerent, quantum antea unus: his a nota gladiorum, nomen inditum: horum quadraginta valebant aureo Rhenano: percussi item numi minores, quorum duodecim precio aequarent novem antiquos, qui à leone nomen habuerunt: percussi denique obuli, quorum quatuor & viginti tantum penderent, quantum antea octodecim. Hoc ea de causa factum est, ut in servitiis atque operis numeranda mercede, item in comparandis rebus necessariis, vilior moneta esset; & pretia rerum augeri minus possent. Cautum autem mandato est, ut omnes alii numi argentei exterminarentur, praeterquam Boemici, qui probitate ad Misnenses proxime accedebant. An autem hæc bracteatorum nostrorum ultima an prima fuerit mutatio, non habeo dicere. Posterius certe minus probabile mihi videtur, nisi certis convictus fuero historicorum testimoniis. Jam enim anno MCCCCXXXIX. cum Fridericus, Baldasaris Turingi filius obiisset, & ejus provinciæ ab Electore Friderico II. placido & fratre ipsius occupatæ fuissent, statim renovabatur res nummaria. *Percussi numi cum capite Judaei pileato, quorum viginti aureo valerent Rhenano: tum numuli dicti Lansbergenses, quorum sexaginta eundem aureum precio aequarent. Id autem factum est, quia Friderici negligentia omne genus nummorum minus proborum in has provincias importa-*

tum

tum erat: exteri omnes edicto exterminati sunt, exceptis Boemicis: (a) Forsan alibi quoque præcesserat mutatio, de qua ab aliis certiora expecto.

Sed generalia hæc sunt, quæ latius deduxit DN. J. C. Olearius Ph. M. & hodie apud Arnstadienses V. D. M. amicus noster certissimus, (b) qui singulari propensione in hoc studium fertur, & gratia Illustrissimi Comitis de Schwarzburg, Domini mei clementissimi, ad illud porro colendum, cotidie excitatur. Hic ipse etiam est, qui plerosque bracteatos quos nunc exhibeo, hinc inde meos in usus conquisivit non duntaxat, sed etiam eleganter delineavit, ceu grata agnosco mente. Optandum nunc esset, ut tenebris quodammodo disjectis, passim publicæ luci committerentur bracteati cum illustrationibus, vel conjecturis saltim. Fieret enim hac ratione, ut collatis inter se tot individuis, quædam corrigi, quædam magis firmari possent. Liceat & illud addere, quod tractatio talis curiosa non tantum sit, verum & utilis, cum ex illis historiæ istorum temporum sæpe lux afferri queat non contemnenda, quod jam dudum fassus fuit Cyriacus Spangenberg: (c) Er habe zu seinen Chronologischen Schrifften under andern auch nicht wenig Anleit- und Nachrichtung bekommen aus denen Bildnissen und Schrifften auff alten Müntzen / und sonderlich aus denen großen breiten / gar dünn geschlagenen Pfenningen / so

(a) *Fabr. l. c. lib. 7. p. 754.* (b) *in supra citata Isagoge ad Numophylacium Bractleatorum superiori anno edita.* (c) in der Querfurtischen *Chronic* Vorrede an den Leser.

so noch täglich hin und wieder in der Erde begraben/ gefunden werden. Sed bene est, quod celeberrimus Tenzelius, Historiographus Saxonicus, quavis data occasione illos in publicum producat atque explicet. Faciet id quoque proxime Schlegelius noster, peculiarem materiam ex istis illustraturus. Facient idem alii cum Deo & die. Sed ne verbis duntaxat alios hortari videar, rem ipsam tentabo, quantum quidem per vires meas aliosque labores mihi licebit. Erit autem hæc mea præcipua cura, bracteatos Episcopatus Numburgensis sive Cizensis & Abbatiæ Pigaviensis nummos, quorum notitiam hactenus acquirere potui, hac vice ex tenebris reducere atque paucis illustrare.

Numburgensis certe & Cizensis monetæ creber olim fuit usus frequensque mentio. Sic in chronico Portensi (a) ad ann. MCCLXVIII. *Godefridus Nosocomus monachorum dedit rusticis pro parte communionis, vinum, cerevisiam & alia quæpiam, quorum æstimatio pensata XXIII. NUMBURGENSIUM SOLIDORUM valore.* Plura suppeditare possent literæ diversæ fundationum, donationum, concessionum &c. quæ forte in archivo hujus Episcopatus servantur. Sed paucis in præsenti contentus, ex monumentis illis refero seqq. Anno MCCLVIII. Theodoricus secundus, dedit monasterio Bosaugiensi privilegium confirmationis de duobus mansis in villa Gladiz sitis, XXV. solidis CIZENSIS MONETÆ & XIV. modiis ejusdem civitatis mensuræ, quos pro XXXIII. marcis argenti Putzaviensi ecclesiæ Conradus Abbas comparavit titu-
lo

(a) *Justini Pertuchii cap. 3. p. 113.*

lo emtionis. (*a*) Anno MCCLXXVI. Meinherus, Episcopus Numburgensis, talentum CIZENSIS MONETÆ Capellæ Johannis & Pauli contulit. Anno MCCCIII. Bruno, Episcopus Numburgensis, dedit Ecclesiæ Numburgensi unum talentum DENARIORVM CIZENSIVM, annui census pro certa summa pecuniæ. Anno MCCCIV. Vdalricus Episcopus in privilegio quodam refert VII. mansos, solventes annuatim XXXIX. solidos denariorum usualium dativorum. (*b*) Anno MCCCV. Idem Episcopus dedit ecclesiæ Numburgensi 2½ talenta denariorum annui census in MONETA CIZENSI. Anno MCCCXX. Henricus Episcopus in privilegio confirmationis mentionem facit MONETÆ SVÆ IN CYCE. (*c*) Fuerunt autem hi denarii, quorum in his diplomatibus mentio facta, non alii quam bracteati illi, de quibus tractationem præsentem suscepi. Qui vel ob illam quoque rationem denarii nomine venire possunt, quod deni illorum, præsertim si major pecuniæ summa vel solvenda vel accipienda erat, inter se fuerint compacti, prout hodienum testes sunt illi, quos ex terra eruimus vel alibi repositos invenimus. Licet nuper demum, ex literis CL. Olearii didicerim, prope Lipsiam in pago Zwenfurth mense Majo anni currentis plures bracteatos in vase fictili fuisse inventos, quos inter non deni, sed quaterni, ita erant compacti, ut propter plicaturas quatuor, in margine factas, non potuerint non cohærere. Nihilominus tamen illud frequentius obser-

 va-

(*a*) *Paul. Lang. Mon. Chron. Citiz. p. 807. ex edit. Jo. Pistor.*
(*b*) *Lang. l. c. p. 821.* (*c*) *Lang. l. c. p. 828,*

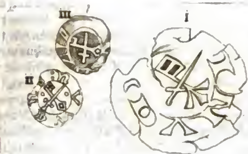
vatur, hoc rarius. Sed quicquid de eo ſit, forſan cum his denariis conveniunt ſolidi Numburgenſes ante memorati, dum hos cum illis confundere inſolens non eſſe notavit Hichenbergius. *(a)*

Poteſt item hanc ſignandi argentum ſine dubio acceperunt Epiſcopi Numburgenſes ab Ottone I. hujus Epiſcopatus conditore, quem aliis quoque præſulibus eandem conceſſiſſe, ob rationem ſupra allatam, aliunde nobis conſtat. Illam poſterioribus quoque temporibus ſartam tectamque viderunt Epiſcopi. Præter alia enim dignitatis momenta per Imperatorias literas & illam monetæ cudendæ prærogativam habuerunt ſibi conceſſam, firmatamq; adhuc habent. Loqvuntur id acta publica, ad quæ provocavit Julius Pflugius apud Hortlederum : *(b)* Und werden folgend Ertz/ Müntze und viel andere anſehnliche Stücke der Regalien underſchiedlich geſatzt. Indem / das in Keyſers Sigismundi confirmation und Schirm-Brief / ſolche auch berühret und begriffen ſind 2c. Eadem privilegia confirmata voluit Carolus V. literis ad Electorem Jo. Fridericum *(c)* pro J. Pflugio ; quemadmodum illa & hoc ſeculo a Potentiſſimo Leopoldo I. Reverendiſſimis hujus Epiſcopatus Adminiſtratoribus denuo conceſſa ſcimus. Et quis neſcit Nic. Amsdorffium Epiſcopum, Julio Pflugio ab Electore oppoſitum, minime negligentem ſui juris, quod habere ſe credebat, varias monetæ formas, quas tamen Epiſcopo dignas non judicamus, cudi feciſſe, nemine contra-

(a) l. c. §. 15. p. 367. (b) de bell. Germ. Tom. I. lib. 5. cap. 31. p. 2332. ſeq. (c) Hortleder l. c. cap. 20. p. 2366.

tradicente. Unum latus exhibebat caput Cardinalis, quod inverfum fi fuerit, morionis caput erat, cum infcriptione : EFFIGIES CARDINVM MVNDI. In altero latere habentur fequentia verba : EFFOEMINATI DOMINABVNTVR EIS. (a)

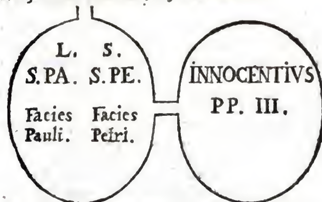
Verum ad antiquiora nos convertentes, hos primo loco exhibemus numos:

Major hic minoresque numi funt Numburgenfes Epifcopales. In illo tempus rerum edax literas nobis reliquit fequentes : fupplendas per NVENBVRG. Firmamur in eo ex numo minori, ubi expreffe legere eft NVWENB. Utrumque autem habent diplomata. Tertius cum hoc idem eft, nifi quod infigne fit rudius & literæ tam diftincte non appareant. Secundus poffefforem agnofcit Excell. Dn. D. Wedelium, me vero primus & tertius.

(a) *Hortled. l. c. lib. 4. cap. 47. p. 1813.*

remissionibus invitamus, ut reddantur exinde divinæ gratiæ aptiores. Cupientes igitur, ut Ecclesia Vestra in honorem Beatorum Apostolorum PETRI & PAULI fundata congruis honoribus frequentetur, omnibus vere pœnitentibus & confessis, qui Ecclesiam ipsam in festo eorundem Apostolorum singulis annis venerabiliter visitarint, de Omnipotentis Dei misericordia, & Beatorum PETRI & PAULI Apostolorum ejus auctoritate confisi Quadraginta dies de injuncta sibi pœnitentia misericorditer relaxamus. Datum Laterani X. KL. Martii, Pontificatus Nostri Anno Undecimo, id est anno MCCLIV.

Cum ergo templum illud Petro & Paulo dicatum sit, & sigillum summe Reverendi Capituli Numburgensis itidem habeat imagines Petri & Pauli, commodior forte non erit explicatio, quam si dicamus in numis exhiberi Pauli gladium & Petri clavem, non tamen exclusa ratione supra adducta. Quemadmodum aliæ ecclesiæ, quæ soli Petro sacratæ, etiam clavem solam mon-

monſtrant, ſi adſpicias Epiſcopalia inſignia Bremenſia, Wormatienſia, Mindenſia, Brandenburgica & Abbatum S. Haimerani & Petershuſæ. Præterunt quidem Epiſcopatus Numburgenſis civitates, Ciza & Numburgum, gladium quoque & clavem, non tanquam principale inſigne, verum commune, quo indicatur eas eſſe urbes Epiſcopales, nihilominus adhuc per aliud, quoddam proprium ab aliis diſcernendum. Quemadmodum Numburgenſium ſigillum præter iſtud præcipue exhibet imaginem galeati Wenceslai I. Martyris Bohemici, in cujus honorem templum oppidanum extructum eſt.

Præterea & illud occaſione hujus Bullæ notare lubet, quod pro more illorum temporum, cujus initia Dominicus Rainaldus (a) ad medium fere ſeculum XII. refert, imagines Pauli & Petri plumbo appoſitæ (quo bullandi officio olim fungebantur duo Fratres converſi ordinis Ciſtertienſis, qui ea de cauſa *Fratres de Plumbo* audiebant) (b) eum ſervent ſitum, ut Paulus dextras, Petrus vero ſiniſtras occupet partes. Talis pictura antiqua Numburgi quoque in introitu Templi cathedralis verſus Orientem conſpicitur. Hoc alii putant errore factum, & ſculptorum ignorantia: alii a græcis pictoribus profectum, in Paulum propenſioribus: nonnulli quod digniores ad lævam collocarentur, ſic viri in locis ſacris, minus digni ad dextram, Turcarum hodierno more: ſubtiliores, quod Paulus ita Petri latus tegat & claudat, quemadmodum quos Laterones vo-

(a) *ap. L. Allat. de eccl. Occ. & Or. perpet. conſenſ. lib. 1. cap. 6. p. 88.* (b) *vid. Domin. Macri Hierolexicon p. m. 93.*

vocant: plures factum Petri modestia ac humilitate, dextram in ecclesia sua Paulo deferentis, ut solent domi magnates deferre inferioribus: alii, expressum sic officium dextrationis, quo dextram Petri sustentabat Paulus, ut Pontificis deinceps Reges & Imperatores in signum obsequii: Allatius id ex Eotholarum Basilicarum dispositione ortum, a Græcis Romam illata, quibus quod dextrum est, sit Latinis sinistrum; quas conjecturas prolixe adduxit Leo Allatius capite citato. Sed quodcunque tandem fundamentum habeat Apostolorum illorum locatio, eandem quoq; in insignibus accurate expressam fuisse observamus, cum gladius in tribus numis, si principia Heraldica sequamur, dextro ponatur loco, & clavis sinistro.

Insigne hoc ab Ottone I. Imper. vel ex toto vel ex parte accepisse Episcopatum Numburgensem ex eo colligo, dum Lehmannus (a) illi attribuit, quod pene omnibus cathedralibus ecclesiis una cum dominiis temporalibus propria insignia perpetuo deputaverit. Et sine dubio postea in translatione sedis à Conrado II. illud confirmatum fuit vel etiam auctum. Rudior majoris numi typus & literæ paulo antiquiores faciunt ut credam, illum fuisse cusum circa tempora ista, quibus sub Hillevvardo Episcoporum quarto circa annum MXXV. sedes ecclesiæ Cizensis cum titulo translata fuit in Nuenburg. Cujus causam ignorans Paulus Langius (b) admiratur factum illud: *Cum enim a digniori consuevit fieri denominatio, antiquitas autem dignior sit quam novitas, juxta illud juridicum, qui*

C prior

(a) *Chron. Spir. lib. 4. c. 3.* (b) *Chron. Citizens. p. 771.*

prior est tempore, potior est jure ; ***Ecclesia autem Citzensis** multo prior cum sit fundationis tempore* ; ***merito** prioritate & sua antiquitate tituli dignitati perpetim venerari debuisset.* *Miror ergo, cur ei hæc dignitas per tituli sit ablata translationem & Nuenburgensi attributus, ut nunc passim communiterque Nuenburgensis, raro vero aut nunquam Citzensis appelletur Episcopus : licet ipsa curia Episcopalis hactenus apud matrem Citzensem duravit etiam cum residentia, & quorum ipsa viventium fruitur cohabitatione, illa mortuorum sepultura gaudet. Quemadmodum enim titulus, ita & sepultura illuc est treslata tametsi non adeo usq. Quia cum sit libera, plerique maluere præsulum in matrica Citzensi, quam filiali Nuenburgensi quiescere Ecclesia. Hujus itaque mutationis causam eatenus aliam invenire non potui, quam (ut reor esse factum) quod Ecclesia Nuenburgensis situ amœnior, divitiis crassior, rebus opulentior, beneficiis copiosior, clero numerosior, cantu clamosior, potu delicatior & emporio sive annuis famigeratior celebriorque sit nundinis : & eas ob res matri filia, junior seniore prælata, illa dignitate adornata fuerit. Non tamen idcirco prior vel gloriosior, imo ut & minor & posterior, ita & obscurior censeri debet.* Sic bonus ille monachus amore Citzensis ecclesiæ, cui proximior erat, invehitur in Numburgensem, cum tamen utrique suus semper illibatus manserit honos. Sed hæ saltim meæ sunt de numi majoris antiquitate conjecturæ, fundatæ præcipuè in puritate argenti & hujus fere consumtione ex longo temporis spatio. Alias observavi, & typi ruditatem talesq; literas rediisse inferioribus quoq; seculis. Minores au-

autem illi numi videntur magno demum intervallo ab isto majori ætatis ratione distare.

Proximus Episcopalium numorum est sequens, quem ipse possideo :

DITERT EPSCOP id est DITERICVS sive THEODORICVS EPISCOPVS Citzensis Ecclesiæ nonus ab anno MCXI. ad annum MCXXIII. *Vir fuit apostolicus & apprime doctus, integerrimæ vitæ & conversationis sanctæ, Deo & hominibus acceptissimus & gratissimus, summus dei cultor & Zelosus orthodoxæ fidei propugnator, strenuusque ac rigidus sacrorum canonum defensor & potissimum contra simoniacos, nec non schismaticos, qui suo tempore Christi turbabant scindebantque ecclesiam, turris validissima.* Quod judicium Paulus Langius (*a*) Monachus ex antiquorum historiographorum, utpote synchronorum ipsius, chronicis & historiis depromsit. Fundator hic est cœnobii Bosaugiensis, quod non longe distat a pomœriis oppidi Citzensis in colle, & ab eo basilica ornatum fuit. Sed eadem basilica, quæ

C 2 il-

(*a*) *l.c. p. 781. conf. historiam fundationis Monasterii Bosaugiensis à Madero Chronico Montis Sereni subjectam p. 284. sq.*

illum paulo ante viderat duo altaria consecrantem, brevi post ante principale altare in oratione procumbentem a nobili quodam ex gente Soraborum, Bennone, converso sed revera perverso, latenter cultello perfossũ habuit. Hic ipse est, quem hic bracteatus admodum rarus exhibet sedentem, manu dextra pedum episcopale, sinistra vero clavem, sedis episcopalis insigne tenentem, & capite mitra bicorni ornatum, secundum observationem Joach. Vadiani, *(a)* sequentem in modum scribentis: *Id postremo nemini mirum videri debet, quod in antiquis illis Francicis & Alemannicis numis puris putis (cum moribus enim postea numisma vitiatum est) Episcopos cernimus mitra bicorni & pedo insignes: Abbates autem inferne barbatos, superne rasos (nulla tum Abbatum mitra erant): Abbatissas velatas Regum munere. Majora enim his dedissent religioni principes illi non pietate modo, sed nobilitate etiam & liberalitate commendati, si constantem eam & certam Canonici & monachi professi fuissent.* Quod autem elegerim Dietericum I. præ Theodorico II. qui sedere cœpit anno MCCXLV. & postea campanam maximam Erfurti pro sæculi illius more anno MCCXLVII. consecravit, *(b)* quique falso a multis dicitur sepultus Posavii, *(c)* & numi antiquitas & typus, illis temporibus conveniens, a me exegit.

WIC-

(a) l. c. p. 30. (b) Lang. l. c. p. 803. (c) confundunt enim primum cum secundo Dieterico. Ille Posavii sepultus hic autem Numburgi. Lang. l. c p. 802.

WICMANNVS I. forsan fuit E. litera initialis Episcopi. WICMAN. reliquæ literæ non amplius apparent in numo secundo. WICMANNVS DEI. forte EPI id est, Episcopus. WICMAN.

Unius Episcopi diversi hi numi diversis in locis asservantur. Primus est in Cimeliarchio Arnstadiensi, Illustrissimi Comitis in Schvvarzburg, alter in bibliotheca ampl. Senatus Lipsiensis, tertius in museo Max. Rev. Dn. Olearii Superintendentis Arnstadiensis, & quartus in rarioribus Dn.D. Redelii Hallensis.

Wichmannus hic est filius sororis Conradi III. Marchionis Misnici, (*a*) comes Bavaricus, vel secundum alios, Geronis Comitis Seburgici filius, (*b*) qui postquam paucos annos, ab anno scilicet MCXLVIII. ad annum MCLIII. ecclesiam Cicensem rexisset, a Friderico I. Imp. ad Magdeburgensis ecclesiæ Æpatum

 eve-

(*a*) *Fabric. Or. Sax. lib. 5. p. 541.* (*b*) *Dresser. Mill. VI. part. 2. p. 257.*

evectus fuit, reclamante licet Eugenio pontifice Romano. Nulla illius fit mentio in catalogo Episcoporum Numburgensium apud Langium in chronico Cicensi, quod ab initio ob id factum putavi, quia brevi tempore sedit & in hac statione supremum non obiit diem; sed cum postea observassem sub Vtone I. Wichmannum nominari a Langio (a) *præsulem gloriosum de alto & palatino genere procreatum*, ab eodemque provocari ad infra dicenda, ubi tamen ingens est saltus ab anno sc. MCXXXII. ad annum MCLXXXVI. (b) & tandem dum obitum illius commemorat (c) benefactor Cœnobii Bosavviensis eximius illi audit, verum esse deprehendi, quod B. Sagittarius existimavit, per temporum injuriam nonnulla ex hoc luculento scriptore excidisse. (d) Nummos quatuor eosque diversos producimus, quos illi deberi arbitramur. Adest mitra bicornis, licet non eodem modo in omnibus expressa, & pedum, episcoporum insignia certa. Reliqua in nummis Episcopalibus variari solent. Non enim semper integra Episcopatus insignia exprimi debebant, si præcipue monetæ valor intra Episcopatus ditiones restringebatur. Hinc Episcopi altera manu vel crucem gerunt, vel aliud quid. Wichmannus noster, in tribus nummis dextra, ut videtur palmæ ramusculum gerit, in uno autem sinistra tenet vel librum Evangeliorum vel integra Biblia. An palmam propterea quod (contradicente licet Eugenio pontifice) Æpatum atque sic victoriam obtinuerit? quamvis in aliis episco-

(a) *p.m.786.* (b) *p.788.seq.* (c) *p.795.* (d) *in historia Episcopor. Numburg. p.18.*

ſcoporũ nummis eandem quoq; obſervaverim, ubi hæc ratio locum habere non poteſt. In primo ad latera ponuntur turres duæ, & in ſecundo quinq; circa caput, dominium, potentiam, & majeſtatem, ut alibi monuimus, indicantes. Eam autem cum Æpiſcopatu accepiſſe, quis dubitabit? Hinc ſuſpicor, quosdam ex his nummis & præcipue duos illos majores cum turribus non in Epiſcopatu Numburgenſi ſed Magdeburgenſi fuiſſe cuſos. Certe huc reſpicere videtur Dreſſerus (a) ſcribens: *Diœceſin multis oppidis auxit. Primus eſſe dicitur, qui monetam majorem cuderit. Bella quoque geſſit, bonaque per illud parta capitulo adjecit.* Intelligenda hæc ſunt de diœceſi Magdeburgenſi, ubi minori monetæ ſubſtituit vel addidit majorem. In Numburgenſi & Cicenſi diœceſi majorem illam jam fuiſſe, ex ſuperioribus conſtare credo. Denique ſi vera eſt fabula de proculcatione Friderici ab Alexandro III. ſuperbe patrata (de qua videantur autores, qui pro utraque parte ſcripſerunt) (b) idem noſter Wichmannus, Fabricio teſte (c) autor fuiſſe dicitur Friderico, ut pontifici ſupplex fieret.

EN-

(a) l.c.p.105. (b) ap. B. Sagitt. introd. in Hiſtor. Eccleſ. cap. 24. §. 39. p. 630. ſeq. (c) lib. 5. Orig. Sax. fol. 543.

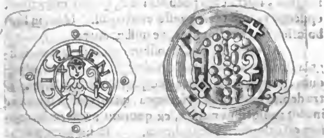

ENGELHARD & ENGILHARD EPC. id est Episcopus, qui Bertholdo ultro se Episcopatu abdicanti anno MCCVI. successit. Uterque servatur Arnstadii in Cimeliarchio Illustrissimi Dn. Comitis, & musæo laudati Dn. Superintendentis. Cultor fuit Dei & Mariæ devotissimus. Terram sanctam visitavit, & jam annis ac ætate grandævior Romam venit. (a) Referente Dressero (b) accepit ab Henrico Marchione Misniæ & Duringiæ Landgravio, qui cognominabatur Hammer, multa privilegia anno 1238. Vicissim vero contulit Marchioni feuda Haini, Ortrantii, Strelæ, Dalæ, Oschatii, Grimmæ, Smolini, Rutleizberg (vel potius Rudelsbrunn) & aliorum oppidorum, & arcium, item decimam. Ex hoc vero male colligit Dresserus & cum eo alii, primum hunc fuisse patronum seu defensorem ecclesiæ Numburgensis, ut præeunte Dn. Schiltero optime notavit. B. Sagittarius; (c) licet rectius dici queat, jus illud protectionis renovatum fuisse datis novis feudis. Nam anno MCXXXIII. jam pactum de protectione ecclesiæ Numburgensis factum inter Conradum Mar-

(a) *Lang. l. c. p. 796.* (b) *loc. c. p. 258.* (c) *in histor. Ep. Numb. p. 22.*

Marchionem Misniæ & Udonem Episcopum, in quo Episcopus quædam beneficia pro protectione illi contulit, confirmante hoc pactum Conrado III. Imper. anno MCXLIV. Ab hoc Conrado Marchione deinceps jus protectionis translatum est in ejus successores. Hinc ejus filius nepos que Dedo & Conradus in documentis de an. MCLXXXV. & MCCVI. nominantur *Advocati ecclesiæ Numburgensis.* Sed ut redeamus ad Engelhardum nostrum, insignitur is in priori nummo mitra episcopali, quæ in altero ignorantia an incuria artificis accurate expressa non est. Videmus episcopale pedum & crucem, quam nunc hac nunc illa manu gestat. Habitus ei plane episcopalis non est, quod iterum illorum temporum ruditati adscribendum esse putamus. In limbo utrobique quatuor sunt circelli, qui sine dubio non ex necessitate, alias omnes illis gaudere deberent, sed ornatus gratia adjecti sunt, ut ex collatione aliorum nummorum patere potest.

Hi duo nummi suspensum me relinqvunt, cuinam Episcopo tribui debeant. Alter enim, qui est in cimeliarchio

chio Arnftadienfi, hæc habet CICE HENGI. Ubi alicui dubium oriri poffet, annon hac ratione legi debeat HENGI CICE id eft HENRICVS CICENSIS, qui anno 1317. federe cœpit. Sed cum nulla adfit nota diftinctionis, vel fpatium inter CICE & HENGI, & præterea, quod præcipuum eft, illis temporibus non amplius in diplomatibus (atque fic etiam in nummis) moris fuerit Cicenfem fe fcribere Epifcopum fed femper Nuemburgenfem; hinc cogor potius legere CICEHENGI id eft CICEHENSIS fc. moneta, cujus toties paffim mentio fit in diplomatibus. Non inufitatum autem tunc temporis fuiffe, ut litera aliqua inferatur in terminationibus vocum in ENSIS, ex Pegavienfibus nummis Siffridi infra conftabit, ubi itidem PIGOVIGENI pro PIGOVIENSIS legitur. Ut ergo hic literam G infertam obfervamus, fic illic H; Accedit quod incuria artificis SI permutatum fit cum GI. Ceterum Epifcopalem nummum effe monftrant infignia, mitra cum pedo & cruce, quibus ornatus eft epifcopus, fine tamen vefte epifcopali. Idem in limbo oftendit circellos iftos, de quibus antea.

Alter cum aliis Cicenfibus numis inventus, infignia habet epifcopatus Nuenburgenfis clavem & pedum, quæ fupra Ditertus quoque monftravit, licet mitra debito modo non fit formata, quam tamen fimiliter in aliis rudioribus numis, ex quorum numero hic nofter eft, aliquoties deprehendi. In limbo apparent quædam literæ, quæ fi non funt M. N. M. N. & denotant Monetam Nuenburgenfem, nefcio qua ratione explicari debeant. Nifi quis dicere malit literas effe

ini-

initiales MEINHERI Numburgensis Episcopi. De utroque judicent alii, Oedipósque agant.

Tandem se nobis offerunt duo numi

quorum alter exhibet literas seqq. TEODERICV MARCH: & in bibliotheca ampl. Senatus Lipsiensis servatur; alter in rarioribus Generosi Dn. Timæi Cancellarii Cöthensis ostenditur & legitur MARCHIO TEO D.G. GRACIA, id est Marchio Theodericus Dei Gratia. Nam litera G sine dubio esse debet E. & I. post *Gratia* non denotat unitatem, sed supplementum est *Dei*; quam artificum ruditatem in aliis quoque numis deprehendimus. Coævus fuit Engelhardo *Episcopo*, cujus supra mentionem fecimus. In privilegio quodam confirmationis, quod monasterio Bosaugiensi datum fuit, (*a*) a Friderico II. appellatur *charissimus princeps noster & consanguineus noster Theodoricus Misnensis & Orientalis* (*b*) *Marchio*. Advocatum eum fuisse prædicti monasterii legimus. Langio (*c*) enim dicitur *pro tunc advocatus noster*: & in diploma-

 tibus

(*a*) *Lang. l.c. p. 798.* (*b*) *cur orientales quidam dicti fuerint, vide ap. Albinum com. nov. de Misnia p. 379. seq.*

(*c*) *l. c.*

tibus sæpe observamus illum in numero testium nominari *ecclesiæ advocatum.* Non parum quoque de eo gloriatur Laugius, (a) quod olim habuerint advocatos Marchiones. *Quorum* (bonorum) *copia & præstantia ex eo quoque claret, illorum quod pro conservatione eo tempore advocati monasterii excellentes & summi extiterant viri, utpote marchiones & comites praclari & strenui. Est quidem vulgare dicterium:* magna ales magnum requirit nidum; *cui & illud sapientis consonat dictum:* Ubi multæ opes, multi & qui comedunt eas. *Verum nunc extenuatis rebus, minoratis & opibus, ad minimos quoque advocatos tenendos defecimus; ut qui quondam ob rerum copiam marchiones (ut dictum est) comitesque necessarios habuimus, nunc moriones & viles quoque homunciones, dummodo jurisperiti fuerint, ad præfatam advocatiæ dignitatem assumimus.*

Marchio hic pro remedio animæ suæ XL. agros Alberto abbati de Puzovve & monasterio proprietatis jure possidendos perpetuo tradidit. Anno MCCXVII. cum Friderico Cæsare ad recuperandam terram sanctam navigavit. Sequente autem anno cum audita morte fratris Alberti, sine hærede defuncti, ad propria redire festinaret, (b) adeo insidiis Imperatoris premebatur, ut navim non fuerit ausus palam ingredi. Quare clam in utrem inclusus, longeque per mare tractus, tandem in navim positus, evasit. Hanc molestiam propter fodinas in Friberg passus est, quibus idem Imperator inhiabat. Denique etiam modis omnibus ambienti, ut ipse ecclesiæ Pigaviensis advocatus eligeretur,

Siffri-

(a) p.782. (b) Idem. l.c. p.799. Fabric. Or. Sax. lib. 5. p. m. 563.

Siffridus Abbas, infra nobis memorādus, ei restitit. (a) Quo ipso ex fautore & amico abbatis in hostem mutatus, valde eum afflixit, multa & damna & injurias ei inferendo. Ad extremum ante castrum Groiz, quod ei hæreditario jure obvenerat, villam muniens, forum instituit, telonium & monetam, omnibusque provincialibus ab illa parte tam emere quam vendere volentibus ne Pigaviam pergerent, interdixit. Quæ tamen omnia postea autoritate sedis Apostolicæ, ad quam Abbas provocaverat, fuerunt sublata & dissidia sopita. Hic in primo numo stans totus apparet secundum veterem armaturam, quam eleganter describit chronici Colmariensis scriptor ad annum MCCXCVIII. *armati reputabantur, qui galeas ferreas in capitibus habebant, & qui Wambasia, sive tunicam spissam, ex lino vel stupa, vel ex veteribus pannis consutam, & desuper camisiam ferream, sive vestem ex circulis ferreis contextam, per quam nulla sagitta homo vulnerabatur.* Dextra tenet gladium, sinistra vexillum, quinque lineis distinctum. Altero, ut videtur, habitu sedet eodem quoad superiores partes, manu dextra ostendens lilium, sinistra vexillum. Sed satis de Numburgensibus & Cizensibus numis.

Pegavienses numos dum adgredior, certè digni illi judicabuntur ab harum rerum æstimatoribus, qui cum cura examinentur. Talia enim in illis deprehenduntur, quæ alii vix ostendent. Ut autem rem ab ori-

(a) *Chron. Mont. seren. p. 151. Fabr. l. c. p. 567.*

origine repetam, monasterium Pegaviense (a) fundasse Wicpertum Marchionem Lusatiæ, Burggrafium Magdeburgensem & Comitem Groizensem, puto notum esse. Hic vir bellicosus post multa patrata, mala æque ac bona, pro more illorum temporum, ex consilio Episcopi Magdeburgensis Romam ad limina Apostolorum abiit. Exinde missus fuit ad Patriarcham Hispanensem, qui ei suasit, ut templum in honore S. Jacobi, cujus Basilicam Cizæ cum Hagenone quodam eo fugiente combusserat, ædificaret, illincque famulantes Deo cõgregaret. (b) Wicperto Deo dante id se facturum promittenti, Patriarcha dedit reliquias, nim. S. Jacobi pollicem, eumque ecclesiæ reconciliatum absolutumque in pace dimisit. Domum reversus ad occidentalem plagam Bigaugiensis villæ cœnobium fundare statuit. Statim fervebat opus. Aderant anno MXCII. Hartvvigus Magdeburgensis Æpiscopus, Wolramus Cicensis, & Albuinus Mersburgensis Episcopi, ut loco considerato fundamenti & cœmeteriorum benedictiones darent. Ipse Wicpertus, suasu Episcoporum propriis humeris per duodecim angulos fundamenti, exemplo Constantini Cæsaris, totidem cophinos lapidum detulit. Quo facto suos tanto accendit laboris ardore, ut non sicut aliarum ecclesiarum fundatio mercenariorum fit labore, sed manu militari ac illis obsequentium instantia certatim procederet opus, ita ut intra triennium

(a) *de etymo Pegaviæ vide Andr. Mollerum Pegavium Medicum erudite differentem in præfatione debiti parentalis. 1659. edit.* (b) *de fundat. Cœnob. Bigaug. quæ chronico Montis sereni subjicitur p. 245. seq.*

nium usque ad cacumen turrium fine intermissione assurgeret. Ædificiis perfectis cænobium à prædictis & aliis Episcopis anno MXCVI. dedicatum fuit in honorem *S. Trinitatis. S. Mariæ virginis, sanctique Jacobi Apostoli*, præsentibus Wicperto fundatore, filiisque & uxore Juditha, filia Regis Bohemiæ Vratislai coronatæ (*a*) Idem postea habuit cryptam Wipertianam, in qua ossa Judithæ & Wiperti recondita per tot secula mansere intacta. *A*nte hos vero annos viginti & ultra, nescio quo fato, cœperunt distrahi. Qua occasione factum, ut Max. Rev. Dn. Olearius, fautor noster multis ab hinc annis æstimatissimus, vel invitus, cum Pegaviæ esset, acceperit Judithæ maxillã cum parte cranii, & de Wicperti brachio partem cum frustulo sarcophagi Wipertiani. Hæc merito Vir, antiquitatum peritissimus, tanquam venerandæ antiquitatis μνημόσυνον, inter alia rariora reposuit & nuper demum conspicienda atque contrectanda mihi transmisit.

Dedit autem Wicpertus huic monasterio primum *A*bbatem Beronem O. B. Et optandum esset, ut continua serie Pegavienses omnes recenseri possent; sed hactenus illorum copia mihi data non fuit. Quamvis enim cum cura illos conquisiverim, plures tamen mihi non fuerunt oblati, quam qui nunc nominabuntur. BERO abbas primus *A. C.* MLXXXXII. † MC. WYNDOLFUS. *A. C.* MC. abbatia se abdicavit MCL. † MCLVI. HINRICUS. *A. C.* MCL. deseruit abbatis officium MCLXIIX. † MCLXX. RADEBOTO *A. C.* MCLXIX. † MCLXXXI. ECKELINUS. *A. C.* MCLXXXI. †

(*a*) *De fundat. cænob. Bigaug. p. 248.*

† MCLXXXIII. RVDOLFVS *A.C.* MCLXXXIII. † MCLXXXV. SIFRIDVS *A.C.* MCLXXXV. † MCCXXIV. HENRICVS monachus *A.C. MCCXXIV.* (a) CONRADVS circa annum *MCCXCV.* (b) ALBERTVS circa annum *MCCCXXXIV.* (c) JOANNES circa annum *MCCCLXXV.* (d) THOMAS circa annum MCCCCLXXXV. (e) Nisi toties Vulcanũ adversum experta fuisset Pegavia, plures dare possemus. TIMONEM infra adhuc adjiciemus; sed quibus annis monasterium rexerit, incertum est. Augebunt forte hunc numerum cum tempore ipsi Pegavienses.

Numi illorum ad unum omnes eodem gaudent schemate.

Crucem monstrant furcatam, quæ interiorem circulum in quatuor distinguit spatia, quæ in aliis vel Episcoporum vel abbatum numis nondum observavi. Forsan per illam, quia monasterium situm fuit in dioecesi Mersburgensi, dein licet a potestate Episcopi exemtum, deno-

(a) hanc seriem debemus libro de fundatione cœnobii Bigaug. pag. 247. seqq. (b) Lang. l. c. p. 815. & 819. (c) B. Adr. Beyer. in Archit. Jen. p. 256. (d) ex cata logo MStorum Lipsiensium a B. Fellero edito p. 365. (e) Lang. l. c. p. 875.

denotatur crux aurea, quam dederat Carolus M. canonicis Regularibus, referente Brotuffio, & poſtea Otto I. Epiſcopis confirmaverat. (a) A Caroli M. autem & Ludovici temporibus (ut de Græcorum numis nunc nihil dicam,) in uſu jam fuit cruce inſignire monetam, ab initio quidem ſine aliis characteribus, poſtea vero quibusdam vel ornamentis vel inſignibus intermediis, quemadmodum hæc iterum notare poſſumus in tabulis Spelmanni, Ælfredi Regis vitæ additis. Non minus eam, præeunte Carolo du Freſne, (b) deprehendimus in Regum Franciæ ut & Baronum & Epiſcoporum numis, eo tamen cum diſcrimine, ut interdum uno in angulo, interdum duobus, nonnunquam omnibus quatuor angulis aliqui exhibeantur characteres. In noſtris autem primo ſe offert caput, quod Abbatis eſſe arbitror. Supra enim, cum de Dietrico Epiſcopo Numburgenſi ageremus, ex Vadiano monuimus, in antiquis Alemannicis numis puris putis, id eſt, bracteatis *cerni Abbates inferne barbatos, ſuperne raſos (nulla tum Abbatum mitra erant.)* Id quod præcipue in Siffridi numis adeo diſtincte notatur, ut nullum dubium ſupereſſe videatur. Nec illis temporibus, in Germania præcipue, Abbates ſoliciti fuerant de mitris obtinendis; non quidem ex illa ratione, quam vult Pompejus Sarnellius, (c) monachos abbates ante undecimum ſeculum ne ſacerdotium quidem, multo minus mitram, quæ regalis ſacerdotii inſigne Pontificiis appellatur, obtinuiſſe; ſed quia forte ſua dignitate que contenti vixerant.

(a) *Albin. com. nov. de Miſn. p. 565.* (b) *l. c. Tom. 2. p. 618. 630. 634. 650.* (c) *epiſt. eccleſ. 3.*

Alterum autem, quod de Gallis addit, lubens concedo. Sc. ex quo anno *MC.* Paſchali II. Pontifice Concilii Pictavienſis Patres decreverunt, *ut Abbates & Decani & Præpoſiti, qui presbyteri non ſunt presbyteri fiant, aut prælationes amittant*, facillime hic illic quorumvis ordinum Abbates a Pontifice Pontificalium uſum impetraſſe. Vitio tamen id eis vehementer vertiſſe Sec. XII. Petrum Bleſenſem ac Bernardum, qui ep. 42. ad Henr. Senon. Epiſcopum, *Quis unquam* inquit *probatorum monachorum tale quid aut verbo docuit aut reliquit exemplo*? Cum vero deinceps magis ſecularia quam eccleſiaſtica, mundana magis quam ſpiritualia ab iis quærerentur, magno ſæpe conatu dignitatem mitræ ambierunt. Anno MCCCXCIIX. Hermannus ejus nominis ſecundus Boſangienſis *A*bbas, teſte Langio, *(a)* arrogantiæ & vanitatis afflatus ſpiritu aurum ſuperfluum habens & inutile, Romæ & prece & pretio a ſummo Pontifice, egregioque ſimoniaco Bonifacio nono, ut & mitra ſive infula pontificali uti, & benedictionem ſolennem certis poſſit dare temporibus, pro ſe ſuisque ſucceſſoribus impetravit privilegium. Cui non potuit non Langius *(b)* addere illud: *vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Perquæ tamen non ſucceſſorum præſulum inſignibus utentium conſuetudinem, ad inventi ſeu conceſſi privilegii conſervationem, ſed ſolum impetrantium curioſam vanitatem ſugillare modeſte voluit. Anno MCCCCXXVII. quo obiit Hermannus, eidem primo & grandis & ſculptus lapis, per circumferentiam epitaphium, in medio autem imaginem mi-

(a) Chron. Citiz. p. 846. *(b) Lang. ſc. p. 854.*

mitratam ipsius præsulum more continens positus est. Ante enim illa tempora, prisci patres & venerandi Abbates, veræ religionis & humilitatis sectatores, omnem pompam & vanitatem veluti religionis monasticæ jacturam & excidium, vitare consueverant. Quamobrem fratrum instar simpliciter tumulati fuere, nisi quod ob memoriam posteris commendandam plumbilamen, & nomen eorum & diem obitus inaratum tenens, ad caput positum, cum ipsis plerumque sepultum fuerit: superiore tamen saxo raso, & (ut ita loquar) cœco planoque permanente.

In angulis sequentibus clavis & pedum sistuntur, dignitatis ecclesiasticæ signa præcipua, ut supra jam ostensum fuit. Pedum quidem Episcopis & Abbatibus commune fuisse videtur, suffragantibus aliis numis. Clavis vero hic additur, ut præter potestatem ecclesiasticam, qua ornatum fuit hoc monasterium, imo etiam civilem, teste E. Brotuffio (a) indicetur exemptio illius a potestate cujuslibet alterius Episcopi, & quod unice dependeat a S. Petro ejusque successoribus. De hac Wicpertus anno MCVI. consilio Abbatis Wyndolfi sequens obtinuit privilegium: (b) *Pascalis Episcopus servus servorum Dei fidelibus per Saxoniam salutem & Apostolicam benedictionem. Desiderium &c. Wicpertus siquidem, Saxonicæ gentis illustris Comes in Mersburgensi parochia, in loco prædii sui, quod Bigavia dicitur, monasterium &c. quod obtulit S. Petro &c. & Apostolicæ sedi jus in perpetuum mancipavit. Advoca-*

 tiam

(a) *in historia vitæ Wicperti.* (b) *in libro fund. cænob. Pegaug. p. 149.*

tiam tamen monaſterii ipſe habiturus excepit. Quo privilegio fretus abbas Sifridus, Ekkehardo Merſeburgenſi Epiſcopo, ab illo ob certum quendam caſum petenti, ut tam in monaſterio, quam in civitate celebrationem omitteret divinorum, reſpondit: (a) *Domino Eckkhardo Merſeburgenſi Epiſcopo Sifridus Dei gratia Pigavienſis ſal. pur ſalt. & una avant.* i. e. ſalutem pro ſalute & una plus. *Ex ſicca & cruda ſalutatione veſtra cognoſcimus, quid de his, quæ intrinſecus latent, perpendere debeamus. Sciatis autem non pro mandato veſtro nos a divinorum celebratione ceſſaturos, cum ab omni Epiſcopi jurisdictione ſimus exempti, ſed magis pro reverentia & dilectione domini Æpiſcopi, cui nos ſemper fideles exhibere volumus & devotos.* His literis Epiſcopus quidem valde movebatur, factum ipſum tamen nunquam publicavit, nec tale aliquid deinceps tentavit. Etſi autem non in omnibus numis Pegavienſibus clavis, ſed loco hujus crux conſpiciatur; id vel ex induſtria factum putamus, vel interdum ex incuria artificis. Illud quidem, dum ſolenne quoque fuit Abbatibus præter pedum in numis crucem proferre, ut ipſa diverſorum numorũ inſpectio teſtatur. Hoc vero, dum clavem debite non expreſſit artifex, vel variare voluit, quale quid in Timonis numo primo obſervare dabitur. Ceterum & illud ad confirmandam hujus monaſterii poteſtatem facit, quod ejus mentionem fecerit (referente Bucelino) (b) in catalogo Abbatum Imperialium Fridericus III. Imperator, quibus jus ferendi ſuffragii in

(a) *Chron. Mont. ſeren. p. 153.* (b) *German. ſacr. Part. 2. p. 69. conf. Albinum in comment. nov. de Miſnia p. 580.*

in comitiis imperialibus competebat. Quarto loco in plerisque est lilium, quod cur additum sit, hactenus investigare non valui, nisi ad generalia illa recurramus, quæ habet Cyriacus Spangenberg (a) Gleich wie die Lilien erstlich ihrer Gestalt halber schön und weiß / darnach auch sehr lieblich an Geruch / und letzlich darneben gar nützlich zur Artzeney sind: Also sollen auch diejenigen / so die Lilien in ihren Wapen haben / auffrichtige erbare Leute seyn / deren Wandel gut / in dem nichts schwartzes falsches und unerbares zu finden. Sollen ferner wie S. Paulus redet / ein guter Geruch seyn / das ist / ihr Leben GOtt zu Ehren und Wohlgefallen anstellen / daß er an ihren H. Wercken (in Erkäntnüß seines Sohns und wahren Glauben / nach der ersten und andern Tafel geschehen) ein lieblicher Geruch rieche. Sollen endlich als heilwertige Gefässe und organa der Gnaden darnach streben / daß all ihr Thun und Lassen ihnen selber und andern zu nütz gereiche / damit von ihnen nicht Schade / Beschwerung und Nachtheil / sondern vielmehr alles gutes und Frommen zugewarten. Et tales omnino præ reliquis abbates esse debebant, si eo respexit is qui monasterio huic insignia concessit; profecto voluit, ut perpetuo officii sui hoc signo monerentur.

(a) Adelsp. P. 2. lib. 12. c. 46. p. 336.

SIFRIDUS Abbatiæ præeſſe cœpit Anno MCLXXXV. & per annos XXXIX. ſedit. Vir fuit ſtrenuus, teſte auctore chronici Montis-Sereni (*a*) & qui in multis eccleſiæ ſuæ cognoſcitur profuiſſe maxime, in conſervanda ejus libertate, tam in ſpirituali jure quam in ſeculari, pro qua re multis deſudans laboribus, etiam vitæ ſuæ periculum non nunquam expertus, quorum omnium initia à falſis ejus fratribus conſtat pullulaſſe. Abbas enim factus eos ad regularis diſciplinæ obſervantiam coartabat, cogitans Deo ſe pro eis redditurum rationem. Illi contra in ejus odium incitati, nunc vi armata eum ejicere, nunc veneno non una vice tollere cona-

(a) p. m. 144. ex edit. Maderi.

conati fuerunt. Ipse autem Deo privilegiisqve fuit fretus, animose omnibus restitit, fratribus æque ac Episcopis Merseburgensibus, & Marchionibus, qui advocatiam ecclesiæ Pegaviensis quovis modo ambierunt, quibus solo habitu & nomine interdum terribilis fuit. (a) Addit Fabricius (b) eum valuisse plurimum apud tres Pontifices: itaque non solum Principi (Diterico sc.) verum etiam vicinis Præsulibus ne minimum quidem juris in se concessisse. Nam post Wicperti tempora advocatia illa immediate ad Imperatorem pertinebat, (c) nec jure feudi cuiquam conferri poterat, cum solus Abbas potestatem eligendi haberet, ad quantum temporis spatium voluerit, quemcunque sibi viderit expedire. (d) Quam libertatem Sifridus ecclesiæ suæ multis laboribus & expensis, primo a Friderico, postmodum a filio ipsius Henrico & denique a Friderico Henrici filio datis sibi privilegiis acquisivit. (e) Et licet post mortem Imperatoris Philippus Rex, contra privilegia hujus ecclesiæ, Tiderico Comiti de Summerschenburg ejusque fratri Conrado Marchioni advocatiam concesserit, & postea Tidericus Marchio Misnensis eandem nullo jure ambiverit, tamen autoritate sedis Apostolicæ munitus, Tiderici Marchionis præcipue conatus, quos supra adduximus, elusit. Ceterum nulli voluptati seu levitati deditus erat (f) Sifridus, quippe quem nec istis vaca-

(a) *Chron. Mont. sereni p. 147. seq.* (b) *Or. Sax. lib. 5. p. 568.* (c) *Chron. Mont. Seren. p. 147.* (d) *conf. Dn. Christ. Franc. Paullini differt. XII. de advocatia monastica. §. 5. p. 112. seq.* (e) *Chron. Mont. Ser. p. 148.* (f) *Idem p. 153. seq.*

de hoc ex promissione summi Pontificis potestatem. Idem forte erit hoc templum cum illo, cujus mentionem fecit Langius: (*a*) *Fama est, S. Ottonem eo tempore in dicto pago* (Pega) *mortuum suscitasse quendam. Cujus rei in memoriam & sancti viri honorem pariter & patrocinium parochialis constructa est ecclesia, ac supra fato incorporata monasterio: quæ præsens & usque ævum una cum illius præpositura per fratres regitur monasterii.* Andreas Mollerus quidem loco citato id, quod describit monachus Bosaugiensis, Wiperto tribuit. Sed in textu Langii non legimus a Wiperto illud esse constructum, quod ille inseruit. Accedit Wipertum jam decessisse in monasterio Pegaviensi anno MCXXIV. cum S. Otto demum obierit anno MCXXXIX. (*b*) Quomodo ergo ante ejus canonizationem *in sancti viri honorem pariter & patrocinium parochialis potuit construi ecclesia?* Denique teste chronico cœnobii Bigaugiensis, quod data opera & omni cura Wiperti res persequitur, non alia extruxit, post prædictum monasterium, præter capellam Nicolao sacram (*c*) in Pega, monasterium Luczke, contiguum monasterio Bigaugiensi & eidem subjectum, quem locum esse voluit parochiam omnium circumjacentium villarum, (*d*) & consilio Ottonis antea laudati monasterium in Reinsdorff. (*e*)

Plura Sifridi exhibemus nummos, nec mirum, cum tot annos sederit. Eos inter primo se offert,

F hu-

(*a*) *l. c. p. 762.* (*b*) *vid. Siffrid Presb. epit. lib. II. p. m. 692. ex edit. Pistorii.* (*c*) *p. 247.* (*d*) *p. 249.* (*e*) *p. 250. adde Siffridum loc. cit.*

nudum nomen ſine dignitatis titulo, exhibens: SIFRIDVS: & habetur in Arnſtadienſi Cimeliarchio, nec non in numophylacio Boſio-Sagittariano, quod ex ultima voluntate B. Viri hodie in publica hujus Academiæ bibliotheca conſpicitur. In ſecundo legitur: SIFRIDVS PIGAVGIENSIS. ABBAS. ap. Dn. D. Redelium. Tertius etſi inſignia aliter proferat, plane eandem tamen inſcriptionem ſiſtit in muſæo Generoſi DN. Timæi. Quartus Cl. DN. Olearii transpoſita ſaltim inſcriptione ſic ſe habet: SIFRIDVS. ABBAS. PIGOVIGENI id eſt Pigavienſis, ut ſupra jam monui. Quid autem quintus, qui quoque in laudato Cimeliarchio Arnſtadienſi ſervatur, ſibi velit: SIFRIDVS. OTTO. VINDOLV. ABBAS. nondum ſatis intelligo. An unus idemq; SIFRIDVS plura vel habuit vel aſſumſit cognomina? Quod in catalogis & numis Epiſcoporum & abbatum inſolitum. An forte numus erit memorialis, quem SIFRIDVS fieri curavit in memoriam S. OTTONIS, cujus translationi interfuit, & Wyndolfi, cujus ſvaſu Wipertus privilegium exemtionis a poteſtate cujuslibet alterius monaſterio acquiſivit? ita ut legere debeamus SIFRIDVS. OTTONI. VINDVLFO. ABBAS ſacrum voluit hunc numum. Etſi enim non probem Spangenbergii ſententiam, ſine diſcrimine omnes bracteatos pro memorialibus habentis, tamen nec illud negare poſſum, quosdam in rerum geſtarum memoriam fuiſſe cuſos. Neque hæc tria nomina abbates vel immediate ſe antecedentes vel ſequentes denotare poſſunt, cum ſeries abbatum, quorum quidem notitiam habemus, repugnet & in numo expreſſe ponatur Abbas, non Abbates.

HEI

HEI † PIGO † ABB † id est HENRICVS. PIGOVIENSIS. ABBAS. habetur hic numus in Cimeliarchio Arnstadiensi. Duo fuerunt Henrici in serie Abbatum, qui quidem nobis innotuerunt, quorum alter anno MCL. alter anno MCC XXIV. sedit. Prior honorum contemtor, quamvis ab omnibus amaretur, cunctarumque rerum copia gauderet, tertia tamen vice conabatur deserere Abbatis officium, quod etiam perfecit anno MC LXVIII. *(a)* Posterior ex Monacho Pegaviensi Abbas, SIFRIDI successor, ei autem prorsus dissimilis. Monachis enim, quibus Sifridi jugum videbatur admodum durum, laxiorem permisit disciplinam. Vnde & in electione eius tanta festinatione usi sunt, ut cum Abbas tempore noctis obiisset, ortum diei ad eligendum nullatenus expectarent. Ipse quoque, ut gratum illis animum testaretur, officia ecclesiæ, ad quorum administrationem Sifridus eos non admiserat, statim distribuit, prout vivente adhuc Abbate promiserat. Idem hic Henricum de Rekkin, antea Montis-Sereni canonicum & à

F 2 Sifri-

(a) de fund. cænob. Bigaug. p. 260.

Sifrido, die ante mortem tertio, novellæ S. OTTONIS ecclesiæ præpositum constitutum, violenter iterum ejecit, quem ante abbatis jussu ipse introduxerat. *(a)* Huic puto deberi numum, quem exhibeo, ex typo, literisque id colligens. In angulo inferiori bracteatus hic exhibet stellam, quam etiam in primo & tertio Sifridi videmus. In eo autem noster ab illis differt, quod stella globo sit imposita.

CVNRADVS Abbas Pigaviensis, cujus hactenus nullam reperire potui mentionem, nisi in privilegio, quod Fridericus Marchio Misnensis & orientalis de Landsberg, cœnobio Bosaugiensi contulit supra proprietatem in villa Dipelsdorff & super mansis, sitis in Villa Werbene; cujus rei testis adducitur anno M CC LXXXIX. *(b)* quemadmodum & in alio privilegio, quod Bruno Episcopus Numburgensis anno M CC XCV dedit prædicto cœnobio super duos mansos sitos in Trebeniz, inter testes primo loco adducitur *(c)*

TIMO

(a) Chron. Montis Serini p. 156. sq. (b) Lang. l. c. p. 815.
(c) Idem l. c. p. 819.

TIMO. PIG. ABB. id eſt, Timo Pigavienſis Abbas. Et V TIMO ABBAS PIGOVIE id eſt, V Timo Abbas Pigovienſis vel Pigovie. Vterque, ni fallor, ſervatur in Cimeliarchio Arnſtadienſi. Ad quæ tempora hic referri debeat, nondum mihi conſtat. Ad annum enim MCCXXIV. continuam habemus ſeriem, quæ dein ſit hiulca. Poſt illum autem annum quo loco ſit ponendus, hactenus colligere non potui. Ex eo quippe tempore, quo Mauritius Elector Sax. anno MDXLV. Senatui Pegavienſi monaſterium vendidit, & bibliothecam, quam olim collegerant Abbates, Lipſienſi Academiæ & Scholæ Portenſi donavit, ipſi Pegavienſes exiguam de rebus his notitiam habent. Hoc tamen iterum confirmare poſſum, quod ſupra de utilitate ſtudii hujus monui, multa poſſe ex bracteatis colligi antea nondum nota, perdita reſtitui, & jam cognita firmari. Facit enim hic ipſe numus, ut catalogus abbatum Pegavienſium augeri queat.

Quid deuique litera V. alteri numo præfixa velit, iterum in aprico non eſt. Forſan honoris dignita-

tisque titulum denotat? Hunc ergo si cogito, ex Pontificum bullis constabit, ahbates non alio salutari titulo, quam *Filiorum Dilectorum*. Ipsi abbates hoc nomine ordiuntur suas chartas, e. gr. *Deigratia Henricus*. Ab aliis vero, Pontifices si exceperis, diversimode in literis compellantur. Nunc enim *Domini*, nunc *Archangeli* nunc *Venerabiles* audiunt. Observante Jo. Ludov. de la Creda S. I. (*a*) Cæsarius lib. VII. cap. XXIII. *Eodem tempore veniens Vercellas ad domum ordinis nostri Dominum Walterum, quandoque magistrum suum, & tunc noviter conversum, modo abbatem Vilariensem, ibidem reperit & salutavit.* & cap. 21. *Cum nihil apud nos sciretur, Theodoricus de Lurecbe monachus noster accedens ad abbatem nostrum Dominum Henriquum, conquestus est ei.* Et Fulbertus Odilonem *Archangelum* appellat epist. LXVI. *Excepto illo sancto Monachorum Archangelo Odilone, cui me in nullo comparare præsumo;* & postea. *Sed hac unum tandem ꝑ. vestram benignitatem deprecor, ut cum nostrum Archangelum vice nostra salutaveritis cum simplicitate monastica hilaritatem angelicam, quæ vobis præsto est, induatis.* Et in translatione ejusdem Odilonis: *Quocunque degebat, quocunque procedebat, tanta sequebatur eum frequentia fratrum, ut jam non ducem & principem, sed revera putares eum esse Archangelum Monachorum.* Relationem denominationis illustrat ex chronico Alexandrino de angelis, qui homines dicti, scribente. Mirum ergo non esse putat Abbates dici Archangelos, si omnes homines dicuntur angeli. Titulus *venerabilis* vero Beda simpliciter

(*a*) *advers. sacr. cap. 59. p. 68.*

citer ex communi fabula sibi vendicare videtur; licet inter se non conveniant autores, qua occasione ita fuerit appellatus. Sunt qui volunt Romæ fuisse portam ferream, in qua literæ PPP. SSS. RRR. FFF. quas cum legere nemo potuisset, Bedæ Romam venienti, easq; contemplanti, dixisse quendam Romanum: *Quid aspicis Anglice bos?* Cui Bedam, *confusionem vestram aspicio!* literasque hoc modo declarasse: *Pater Patriæ Perditus est: Sapientia Secum Sublata est: Ruet Regnum Romæ: Ferro, Flamma, Fame.* Quod cum audivisset omnis populus Romanus, dignum eum judicasse honore & *Venerabilem* appellandum censuisse. Cum vero constet, eum nunquam Britannia excessisse, merito à Mabillonio in elogio historico Bedæ rejicitur hæc sententia, quam scriptores Angli quoque pro vera venditant. Petrus Equilinus in catalogo sanctorum inde ortum fabulatur, quod ejus discipulorum quidam ipsi epitaphium invitis musis adornare conatus, cum Leoninum carmen sic cœptum, *hac sunt in fossa*, vellet absolvere his verbis, *Bedæ sancti* vel *Presbyteri ossa*, nec metrum stare posset, aliudque memoriæ hinc non occurreret vocabulum, post nocturnum somnum repererit hunc versum angelicis manibus tumulo inscriptum:

Hac sunt in fossa Bedæ Venerabilis ossa.

Aliam addit fabulam idem autor, sc. Bedæ, cum ex gravi senectute caligarent oculi ejus, svasisse discipulum lapides in cumulum congestos numerosam esse auditorum turbam, ad quos verba facere deberet. Cumque elegantissimum sermonem fervore maxumo habuisset, atque conclusisset his verbis, *per omnia secula*

seculo-

seculorum, lapides respondisse: *Amen, Venerabilis Beda.* Trithemius *venerabilem* dictum putat, dum adhuc in vivis erat, ideo sc. quod cum ipsius homiliæ, eo vivente, in ecclesiasticis officiis legerentur, *venerabilem* nuncupabant, quem adhuc in carne degentem nondum poterant *Sanctum* appellare. Quo factum sit, ut nomen *Venerabilis* passim usu receptum apud omnes hactenus autoritatem retinuerit. Verum quemadmodum illa tacent omnes auctores, qui de rebus Anglorum scripserunt, sic Trithemii conjecturam falsam esse demonstravit Mabillonius, neque illius ætatis hoc cognomentum haberi posse. Etsi autem cum Beda se res ita non habeat, tamen jam ante illa tempora *Venerabilitas*, *Veneratio & Venerabilis* titulus episcoporum honorarius fuit, teste Augustino in diversis epistolis. (*a*) *Venerantia* autem titulus olim erat Abbatum honorarius, si Aimonium audiamus. (*b*) Licet postea Episcoporum ille titulus, suffragantibus superiorum temporum monumentis, ab ipsis quoque Episcopis datus fuerit Abbatibus, & ab his iterum Priori totique conventui alicujus monasterii. Non ergo absonum erit, si dicamus literam illam V. in hoc numo commode explicari posse per *Venerabilem*. Si hoc autem ponamus, non erit ab ipso Timone cusus, sed ab alio, forte successore, atque sic inter memoriales referendus.

Pluribus L.B. molestus Tibi esse nolo, id unum rogitans, ut a vero aberrantem amice moneas. Plus enim in his antiquitatibus vident oculi, quam oculus. Et si forte diversos ab his inveneris numos, ad præsentem tamen scopum spectantes, eorum delineationem a Te omnibus efflagito modis. Vale.

(*a*) *76. 78 80. 88 91. 95. &c.* (*b*) *de vita S. Abbonis Floriac. c. 17.*